

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
ЮРИДИЧНИЙ ФАКУЛЬТЕТ
КАФЕДРА ЦИВІЛЬНОГО ПРАВА ТА ПРОЦЕСУ**

С.Б. Булеца, М.В. Менджул, Н.І. Свадеба

СІМЕЙНЕ ПРАВО

**методичний посібник
для студентів зі спеціальності «Право»**

**Ужгород
2018**

УДК 347.6(072)(075.8)

Б90

Булеца С.Б., Менджул М.В., Свадеба Н.І. Сімейне право: методичний посібник для студентів зі спеціальності «Право». Видання 2-ге доопрацьов. Ужгород: УжНУ, 2018. 60 с.

Методичний посібник для вивчення дисципліни „Сімейне право” розроблений для студентів зі спеціальності «Право» згідно з вимогами Болонського процесу та відповідає навчальній програмі із зазначеної дисципліни у вищих навчальних закладах. Методичний посібник містить систему організаційно-методичних заходів, які сприяють засвоєнню знань та формуванню навичок із зазначеної дисципліни.

Рецензенти:

Лазур Я.В., д.ю.н., декан юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ».

Рогач О.Я., д.ю.н., проректор з науково-педагогічної роботи ДВНЗ «УжНУ».

*Рекомендовано до друку рішенням
Вченої ради юридичного факультету ДВНЗ «УжНУ».
Протокол № 3 від 28 грудня 2017 р.*

© Менджул М.В., Булеца С.Б., Свадеба Н.І., 2018

ЗМІСТ

Передмова	4
Навчально-тематичний план дисципліни	6
Основні критерії оцінювання знань студентів	8
Програма навчальної дисципліни “Сімейне право”	10
Плани практичних занять та завдання для самостійної роботи з курсу “Сімейне право”	16
Методичні рекомендації з написання реферату	37
Теми рефератів	38
Орієнтовні питання підсумкового контролю знань	41
Рекомендована література	45

ПЕРЕДМОВА

Незважаючи на тенденцію зменшення кількості розірваних шлюбів останніми роками, Україна все ж продовжує лідирувати за кількістю розлучень серед країн Європи. Масштаби поширення багатьох соціально-негативних явищ, таких, як збільшення випадків дитячої безпритульності, дитячої смертності, зменшення народжуваності, збільшення кількості осіб, позбавлених батьківських прав і т.п., створює загрозу для національної безпеки нашої держави.

За останні роки з метою забезпечення реалізації сімейних прав, а особливо прав дітей як більш вразливої категорії громадян, в Україні було прийнято багато нормативних актів, які встановлюють основні засади державної політики у цій сфері. Реформування сімейного законодавства не обмежилось прийняттям 10 січня 2002 р. Сімейного кодексу України (введеного в дію з 1 січня 2004 р.), внесенням до нього суттєвих змін, важливу роль відіграла ратифікація ряду міжнародних договорів та конвенцій.

Сімейний кодекс України містить значну кількість норм, що регулюють відносини, які раніше не входили до сфери дії сімейного права або регулювалися ним фрагментарно, наприклад, договірні засади регулювання сімейних відносин, заручини, режим окремого проживання подружжя, особисті немайнові права та обов'язки суб'єктів сімейних відносин тощо. При цьому удосконалення правового регулювання сімейних відносин в Україні відбувається із врахуванням європейських стандартів.

Предметом вивчення навчальної дисципліни є відносини між членами сім'ї, а також особами, які пов'язані сімейними зв'язками, в тому числі відносини, які виникають: при укладенні та розірванні шлюбу, здійсненні особистих немайнових та майнових прав подружжя, батьків, дітей та інших членів сім'ї, влаштуванні дітей, позбавлених батьківського піклування тощо.

Міждисциплінарні зв'язки. Вивчення сімейного права базується на засвоєнні студентами таких дисциплін, як: теорія держави і права, конституційне право, цивільне право. Сімейне право як навчальна дисципліна тісно пов'язана з такими інститутами цивільного права як: інститут опіки та піклування, інститут власності, спадкуванням по закону тощо. Зв'язок сімейного права існує і з цивільним процесуальним правом, оскільки в судовому порядку вирішуються справи щодо надання особі права на шлюб, до досягнення шлюбного віку, розірвання шлюбу у випадку наявності неповнолітніх дітей, спори про стягнення аліментів, захисту інших сімейних прав. Певною мірою сімейне право пов'язане з житловим правом (право на житлову площу виникає не лише з договору житлового найму, а також з сімейно-шлюбних відносин).

Метою навчальної дисципліни є: опанування студентами системи знань з сімейного права України; акцентування уваги студентів на складних теоретичних та практичних проблемах сімейних правовідносин; на основі конкретно-предметного матеріалу вироблення навиків аналітичного мислення у студентів; формування практичних умінь і навиків щодо правильного тлумачення та застосування сімейно-правових норм.

Основними завданнями вивчення дисципліни “Сімейне право України” є: поглиблене вивчення студентами проблем сімейного права, аналіз актів сімейного законодавства України, міжнародних договорів, актів вищих судових інстанцій, навчальної та монографічної літератури, вирішення аналітичних завдань та практичних казусів відповідно до програми курсу.

Згідно з вимогами освітньо-професійної програми студенти повинні:

знати :

- положення актів сімейного законодавства України та міжнародних договорів щодо правового регулювання правовідносин між подружжям, батьками та дітьми, іншими членами сім'ї та родичами;
- основні положення сімейно-правової доктрини з питань укладення та припинення шлюбу, виникнення та припинення правовідносин між батьками та дітьми, особистих немайнових та майнових правовідносин між членами сім'ї та родичами, влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування;
- підходи судової практики щодо тлумачення і застосування законодавства України, що регулює сімейні правовідносини;
- позицію ЄСПЛ щодо розуміння права на сімейне життя та стандартів його захисту;
- міжнародно-правове регулювання сімейних відносин.

вміти :

- використовувати дані науки сімейного права для вирішення практичних завдань;
- правильно застосовувати та тлумачити сімейне законодавство;
- орієнтуватися в міжнародно-правовому регулюванні сімейних відносин;
- складати акти застосування норм права, процесуальні документи.

НАВЧАЛЬНО-ТЕМАТИЧНИЙ ПЛАН ДИСЦИПЛІНИ

Назви змістових модулів і тем	Кількість годин											
	денна форма						заочна форма					
	усього	у тому числі					усього	у тому числі				
		л.	п.	лаб.	інд.	с.р.		л.	п.	лаб.	інд.	С.р.
1	2	3	4	5	6	7	8	9	10	11	12	13
Модуль 1												
Змістовий модуль 1. Загальна характеристика сімейного права												
Тема 1. Поняття, предмет та метод сімейного права.	5	2	1	-	-	2	5	2	-	-	-	3
Тема 2. Виникнення і розвиток сімейного права.	3	-	1	-	-	2	3	-	-	-	-	3
Тема 3. Джерела сімейного права.	4	2	-	-	-	2	4	1	-	-	-	3
Тема 4. Сімейні правовідносини.	6	2	2	-	-	2	4	1	-	-	-	3
Стаття I. Разом за змістовим модулем 1	18	6	4	-	-	8	16	4	-	-	-	12
Змістовий модуль 2. Правовідносини подружжя												
Тема 5. Поняття та порядок укладення шлюбу.	6	2	2	-	-	2	6	2	-	-	-	4
Тема 6. Особисті немайнові правовідносини подружжя.	5	2	1	-	-	2	5	1	-	-	-	4
Тема 7. Майнові правовідносини подружжя.	7	4	1	-	-	2	5	1	-	-	-	4
Тема 8. Недійсність шлюбу.	4	1	1	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Тема 9. Припинення шлюбу.	4	1	1	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Стаття II. Разом за змістовим модулем 2	26	10	6	-	-	10	24	4	-	-	-	20
Модуль 2												
Змістовий модуль 3. Правовідносини батьків і дітей, інших членів сім'ї та родичів												
Тема 10. Визначення походження дітей.	4	2	-	-	-	2	5	1	-	-	-	4
Тема 11. Особисті немайнові правовідносини батьків та дітей.	5	2	1	-	-	2	4	-	-	-	-	4

Тема 12. Майнові правовідносини батьків та дітей	5	2	1	-	-	2	5	1	-	-	-	4
Тема 13. Правовідносини інших членів сім'ї та родичів	2	-	-	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Стаття III. Разом за змістовим модулем 3	16	6	2	-	-	8	18	2	-	-	-	16
Змістовий модуль 4. Форми влаштування дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування												
Тема 14. Усиновлення.	5	2	1	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Тема 15. Опіка та піклування над дітьми.	5	2	1	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Тема 16. Патронат над дітьми.	2	-	-	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Тема 17. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу.	4	2	-	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Стаття IV. Разом за змістовим модулем 4	16	6	2	-	-	8	16	-	-	-	-	16
Змістовий модуль 5. Колізійні норми сімейного права												
Тема 18. Сімейні правовідносини з іноземним елементом	5	2	1	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Тема 19. Правове регулювання укладення та припинення шлюбу з іноземним елементом	5	-	1	-	-	4	4	-	-	-	-	4
Тема 20. Колізійні питання усиновлення	2	-	-	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Тема 21. Колізійні питання опіки і піклування	2	-	-	-	-	2	4	-	-	-	-	4
Стаття V. Разом за змістовим модулем 5	14	2	-	-	-	10	16	-	-	-	-	16
Стаття VI. Усього (1+2 модуль)	90	30	16	-	-	44	90	10	-	-	-	80

ОСНОВНІ КРИТЕРІЇ ОЦІНЮВАННЯ ЗНАТЬ СТУДЕНТІВ

Протягом семестру студенти вивчають 2 модулі з дисципліни. Модулі складаються із змістових модулів. Після виконання кожного модуля (лекції, практичні заняття) здійснюється поточний контроль у вигляді письмової роботи, що включає тестування та розв'язок практичних завдань. Студенти, які не відвідували лекції або не в повному обсязі виконали завдання для самостійної роботи, до поточного контролю за змістовий модуль не допускаються.

Оцінювання навчальних досягнень та практичних навичок студентів здійснюється за 100-бальною системою за 2 модулі.

Студент, який в результаті поточного оцінювання та підсумкового контролю за модулем отримав більше 60 балів, має право не складати залік (іспит) з дисципліни. У разі отримання позитивної підсумкової оцінки за модулі студент має також право відмовитися від складання заліку (іспиту). У такому випадку в заліково-екзаменаційну відомість заноситься загальна підсумкова оцінка. При умові, що студент (ка) хоче поліпшити підсумкову оцінку за модуль із дисципліни, він (вона) має складати залік (іспит).

Студент, який в результаті підсумкового оцінювання за модулем отримав менше 60 балів зобов'язаний складати залік (іспит) з дисципліни. У разі, якщо відповіді студента під час заліку оцінені менше ніж у 60 балів, він (вона) отримує незадовільну підсумкову оцінку. При цьому результати поточного контролю не враховуються. Оцінювання навчальних досягнень студентів здійснюється за такою шкалою:

Шкала оцінювання: національна та ECTS

Сума балів за всі види навчальної діяльності	Оцінка ECTS	Оцінка за національною шкалою	
		для екзамену, курсового проекту (роботи), практики	для заліку
90 – 100	A	відмінно	зараховано
82-89	B	добре	
74-81	C		
64-73	D	задовільно	
60-63	E		
35-59	FX	незадовільно з можливістю повторного складання	не зараховано з можливістю повторного складання
0-34	F	незадовільно з обов'язковим повторним вивченням дисципліни	не зараховано з обов'язковим повторним вивченням дисципліни

Поточне оцінювання здійснюється за трьома складовими:

- контроль за виконання модульних завдань (письмові контрольні роботи, тестові завдання, практичні завдання);
- контроль систематичності та активності роботи студента протягом семестру;
- контроль індивідуальної (самостійної) роботи.

Якщо студент відвідав менше 50 відсотків занять, то систематичність та активність його роботи оцінюється в 0 балів.

Оцінювання модульних завдань. Після виконання програми змістового модулю у визначений деканатом термін здійснюється поточний модульний контроль у вигляді письмової роботи, який оцінюється у межах від 1 до 50 балів. Якщо з об'єктивних причин студент не пройшов модульний контроль у визначений термін, то він має право за дозволом деканату пройти його протягом двох тижнів після виникнення заборгованості.

Оцінювання індивідуальної (самостійної роботи) здійснюється у межах 20 балів за підготовку рефератів, наукових робіт, участь в наукових конференціях, підготовку науково-дослідницьких статей та їх озвучення, опрацювання наукових статей та першоджерел, участь в олімпіадах та конкурсах.

Оцінювання активності під час аудиторних занять здійснюється у межах 30 балів:

30-25 балів – відвідано не менше 90% лабораторних та практичних занять та отримано оцінки «добре», «дуже добре» «відмінно»;

25-17 балів – відвідано не менше 75% лабораторних та практичних занять та отримано оцінки «добре», «дуже добре», «відмінно»;

17- 10 балів – відвідано не менше 60% лабораторних та практичних занять та отримано оцінки «задовільно», «добре», «дуже добре», «відмінно»;

до 10 балів – відвідано не менше 50% лабораторних та практичних занять та отримано оцінки «задовільно», «добре», «дуже добре».

ПРОГРАМА НАВЧАЛЬНОЇ ДИСЦИПЛІНИ "СІМЕЙНЕ ПРАВО"

МОДУЛЬ I

Змістовий модуль 1. Загальна характеристика сімейного права

Тема 1. Поняття, предмет та метод сімейного права

Поняття сімейного права. Поняття та функції сім'ї. Предмет сімейного права. Метод сімейного права. Диспозитивний та імперативний методи регулювання в сімейному праві. Принципи сімейного права. Система сімейного права. Місце сімейного права у правовій системі України.

Тема 2. Виникнення і розвиток сімейного права

Історичні форми сім'ї та шлюбу. Етапи розвитку сімейного права. Історія становлення сімейного законодавства України. Загальні риси дореволюційного вітчизняного законодавства про шлюб і сім'ю. Особливості розвитку сімейного права Лівобережної та Правобережної України в дорадянський період. Історичний розвиток законодавства про шлюб і сім'ю в радянський період. Загальна характеристика Кодексу законів про акти громадянського стану, про сім'ю та опіку УРСР 1919 року та Кодексу про сім'ю, опіку, шлюб та акти громадянського стану УРСР 1926 року. Основи законодавства СРСР та союзних республік про шлюб та сім'ю 1968 року та Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року як один з важливих етапів становлення сімейного законодавства України. Розвиток сімейного законодавства в незалежній Україні.

Тема 3. Джерела сімейного права

Поняття та види джерел сімейного права України. Звичай як джерело сімейного права в Україні. Договір як регулятор сімейних правовідносин. Переваги та межі договірного регулювання сімейних відносин. Конституція України в системі джерел сімейного законодавства. Сімейний кодекс України – основне джерело сімейного законодавства України. Цивільний кодекс України в системі сімейного законодавства. Міжнародні договори України в системі сімейного законодавства. Рішення ЄСПЛ як джерело сімейного права. Соціальні регулятори сімейних відносин (традиції, положення канонічного права, моральні засади суспільства).

Тема 4. Сімейні правовідносини

Поняття та види сімейних правовідносин. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин. Суб'єкти сімейних правовідносин. Кровне споріднення, ступені споріднення. Правове значення свояцтва. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків. Захист сімейних прав та інтересів. Строки у сімейному праві України. Застосування позовної давності до сімейно-правових спорів.

Змістовий модуль 2. Правовідносини подружжя

Тема 5. Поняття та порядок укладення шлюбу

Поняття шлюбу та його правова природа. Право на шлюб. Умови укладення шлюбу. Шлюбний вік. Зміст принципу добровільності укладення шлюбу. Зобов'язання наречених у разі відмови від вступу в шлюб. Перешкоди до укладення шлюбу. Порядок укладення шлюбу. Державна реєстрація шлюбу та її правове значення. Заява про реєстрацію шлюбу. Час, місце та порядок реєстрації шлюбу.

Тема 6. Особисті немайнові правовідносини подружжя

Поняття та ознаки особистих немайнових прав подружжя. Принцип рівності у правовому регулюванні особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. Види особистих немайнових прав подружжя. Загальна характеристика особистих немайнових прав та обов'язків подружжя. Право на материнство. Право на батьківство. Право на повагу до своєї індивідуальності. Право подружжя на фізичний та духовний розвиток. Право на зміну прізвища. Право подружжя на особисту свободу. Обов'язок турбуватися про сім'ю. Гарантії особистих немайнових прав подружжя, встановлені сімейним законодавством України

Тема 7. Майнові правовідносини подружжя

Загальна характеристика майнових правовідносин подружжя. Поняття правового режиму майна. Законний та договірний правові режими майна подружжя. Право приватної власності дружини та чоловіка. Особливості реалізації права власності на особисте майно подружжя. Правовий режим спільного майна подружжя. Презумпція спільності майна. Особливості правового режиму окремих об'єктів. Визначення моменту виникнення права спільної власності подружжя на майно, набуте в шлюбі. Здійснення подружжям права спільної сумісної власності. Укладення подружжям договорів між собою, а також з іншими особами щодо спільного майна. Поділ спільного майна подружжя. Способи, порядок поділу та визначення розмірів часток кожного з них. Особливості звернення стягнення на майно, що є у спільній власності подружжя. Правовий режим майна чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою.

Поняття та правова природа шлюбного договору. Переваги договірної регулювання правовідносин між подружжям щодо майна. Сторони, порядок укладення та форма шлюбного договору. Зміст шлюбного договору. Умови щодо правового режиму майна подружжя та щодо утримання одним із подружжя іншого. Підстави, порядок та правові наслідки зміни умов, розірвання, недійсності шлюбного договору.

Поняття, особливості та види зобов'язань по утриманню. Співвідношення понять „аліменти” та „утримання”. Загальні та спеціальні підстави виникнення зобов'язань подружжя по утриманню. Способи надання утримання. Добровільний та примусовий порядок надання утримання. Розмір аліментів та види доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів. Припинення

зобов'язань подружжя по утриманню. Договори подружжя про надання утримання, про припинення зобов'язань по утриманню. Зобов'язання по утриманню жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю.

Тема 8. Недійсність шлюбу

Поняття та правова природа недійсності шлюбу. Підстави недійсності шлюбу. Абсолютна та відносна недійсність шлюбу. Визнання шлюбів недійсними судом. Особи, які мають право на звернення до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним. Порядок анулювання актового запису про шлюб та визнання шлюбу недійсним. Момент, з якого шлюб є недійсним. Фіктивні шлюби та фіктивні розлучення. Правові наслідки недійсності шлюбу. Визнання шлюбу неукладеним.

Тема 9. Припинення шлюбу

Поняття та підстави припинення шлюбу (смерть, оголошення одного з подружжя померлим, розірвання шлюбу). Розірвання шлюбу в судовому порядку. Подання позову про розірвання шлюбу. Суб'єкти та підстави звернення з позовом до суду. Заходи щодо примирення подружжя. Розірвання шлюбу в адміністративному порядку. Спільна заява подружжя про розірвання шлюбу, яке не має дітей. Розірвання шлюбу за заявою одного з подружжя. Порядок прийняття, розгляду заяви та винесення постанови органом реєстрації актів цивільного стану. Визнання розірвання шлюбу фіктивним. Момент припинення шлюбу. Правове значення реєстрації розірвання шлюбу. Поновлення шлюбу після його розірвання. Правові наслідки припинення шлюбу.

Інститут сепарації (окремого проживання подружжя). Відмінності сепарації від розірвання шлюбу. Підстави, порядок встановлення та припинення сепарації. Правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя.

МОДУЛЬ II

Змістовий модуль 3. Правовідносини батьків і дітей, інших членів сім'ї та родичів

Тема 10. Визначення походження дітей

Загальні підстави виникнення прав та обов'язків батьків і дітей. Походження як підстава виникнення правовідносин між батьками та дітьми. Правила реєстрації народження дитини. Визначення походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою. Презумпції батьківства та материнства. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою. Добровільне визнання батьківства. Підстави, суб'єкти та порядок судового визнання батьківства. Встановлення факту батьківства (материнства). Оспорювання запису про батьківство (материнство). Суб'єкти права на оспорювання батьківства (материнства). Особливості судового розгляду справ про оспорювання батьківства (материнства).

Тема 11. Особисті немайнові правовідносини батьків та дітей

Поняття та види особистих немайнових прав та обов'язків батьків і дітей. Принцип рівності прав та обов'язків батьків щодо дітей, а дітей щодо батьків. Загальна характеристика особистих немайнових прав і обов'язків батьків та дітей. Обов'язок батьків забрати дитину з пологового будинку. Право дитини на ім'я. Порядок визначення та зміни прізвища, імені та по батькові дитини. Права та обов'язки батьків щодо виховання дітей, захисту їх прав та інтересів. Право батьків на відібрання дитини від інших осіб. Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків. Особливості реалізації прав та виконання обов'язків неповнолітніми батьками. Спори батьків щодо виховання дітей, визначення місця проживання дітей. Порядок вирішення спорів та прийняття рішення органами опіки та піклування, судами. Врахування думки дітей.

Тема 12. Майнові правовідносини батьків та дітей

Правовідносини батьків та дітей з приводу майна. Роздільне та спільне сумісне майно батьків та дітей. Особливості управління майном дітей. Використання доходу від майна дітей. Аліментні правовідносини батьків та дітей. Підстави виникнення зобов'язань з утримання батьками дітей та повнолітніх непрацездатних синів, дочок. Способи надання утримання. Обставини, які враховуються при визначенні розміру аліментів. Зміна розміру аліментів. Стягнення аліментів за минулий час і заборгованості за аліментами. Відповідальність за прострочення сплати аліментів.

Обов'язок батьків утримувати повнолітніх дітей та його виконання. Припинення обов'язку батьків утримувати дитину. Обов'язок повнолітніх дітей утримувати батьків та його виконання. Звільнення сина, дочки від обов'язку утримувати матір, батька.

Підстави, порядок та правові наслідки позбавлення батьківських прав. Поновлення батьківських прав. Підстави, порядок та правові наслідки відібрання дітей без позбавлення батьківських прав.

Тема 13. Правовідносини інших членів сім'ї та родичів

Особисті немайнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів. Майнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів. Підстави виникнення права на утримання дитини. Загальна характеристика майнових прав інших родичів та обов'язків сімейного характеру між дідом (бабкою) та внуками, між братами і сестрами, мачухою (вітчимом) і пасинком (падчерицею).

Змістовий модуль 4. Форми влаштування дітей сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування

Тема 14. Усиновлення

Поняття та сутність усиновлення. Суб'єкти відносин у сфері усиновлення. Особи, які не можуть бути усиновлювачами. Переважне право на усиновлення дитини. Особи, які можуть бути усиновлені. Особливості усиновлення повнолітніх осіб. Умови та порядок усиновлення. Особливості судового розгляду справ про усиновлення. Таємниця усиновлення. Правові наслідки

усиновлення. Підстави, порядок та правові наслідки визнання усиновлення недійсним. Підстави, порядок та правові наслідки скасування усиновлення. Позбавлення усиновлювача батьківських прав.

Тема 15. Опіка та піклування над дітьми

Поняття і значення опіки та піклування над дітьми. Співвідношення правового регулювання відносин опіки (піклування) нормами сімейного та цивільного законодавства. Функції органів опіки та піклування. Порядок встановлення опіки (піклування). Органи, уповноважені приймати рішення про встановлення опіки (піклування), призначення опікуна (піклувальника). Особи, які можуть бути опікунами (піклувальниками) дітей, їх правовий статус. Права дитини, над якою встановлено опіку або піклування. Права та обов'язки опікунів та піклувальників. Припинення опіки та піклування над дітьми. Звільнення опікуна та піклувальника дитини від їх обов'язків.

Тема 16. Патронат над дітьми

Поняття патронату над дітьми та його відмінність від інших форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Підстава встановлення патронату як особливої форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування. Поняття та специфіка договору патронату як сімейно-правового. Порядок укладення та форма договору патронату. Підстави, порядок та правові наслідки зміни, припинення договору патронату, визнання його недійсним.

Тема 17. Прийомна сім'я. Дитячий будинок сімейного типу

Поняття прийомної сім'ї та її значення у влаштуванні дітей, позбавлених батьківського піклування. Особи, які можуть бути прийомними батьками, їх правовий статус. Дитячий будинок сімейного типу: поняття, значення та порядок перебування дітей. Підстави, порядок та правові наслідки припинення діяльності дитячого будинку сімейного типу.

Змістовий модуль 5. Колізійні норми сімейного права

Тема 18. Сімейні правовідносини з іноземним елементом

Види міжнародних договорів, які застосовуються до сімейних правовідносин і умови їх чинності в Україні. Правила застосування колізійних норм міжнародних договорів та норм сімейного законодавства України. Поняття та особливості сімейних правовідносин з іноземним елементом. Види сімейних правовідносин з іноземним елементом. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин з іноземним елементом.

Тема 19. Правове регулювання укладення та припинення шлюбу з іноземним елементом

Колізійні питання укладення шлюбу. Визнання шлюбу, зареєстрованого за межами України. Правове регулювання розірвання шлюбу з іноземним елементом. Реєстрація актів цивільного стану громадян України, які проживають за її межами. Умови визнання актів цивільного стану, заснованих на іноземних законах, в Україні.

Тема 20. Колізійні питання усиновлення

Поняття та сутність усиновлення з іноземним елементом. Суб'єкти усиновлення. Особи, які не можуть бути усиновлювачами. Переважне право на усиновлення дитини. Особи, які можуть бути усиновлені. Умови та порядок усиновлення. Особливості судового розгляду справ про усиновлення. Правові наслідки усиновлення з іноземним елементом. Таємниця усиновлення. Контроль за іноземним усиновленням. Скасування усиновлення.

Тема 21. Колізійні питання опіки і піклування

Поняття і значення опіки та піклування над дітьми з іноземним елементом. Встановлення опіки та піклування над дітьми. Особи, які можуть бути опікунами (піклувальниками) дітей, їх правовий статус. Права дитини, над якою встановлено опіку або піклування. Права та обов'язки опікунів та піклувальників. Припинення опіки та піклування над дітьми.

ПЛАН ПРАКТИЧНИХ ЗАНЯТЬ ТА ЗАВДАННЯ ДЛЯ САМОСТІЙНОЇ РОБОТИ З КУРСУ „СІМЕЙНЕ ПРАВО”

МОДУЛЬ I

Тема 1. Поняття, предмет та метод сімейного права

1. Поняття сімейного права.
2. Етапи розвитку сімейного права.
3. Історичні форми сім'ї та шлюбу.
4. Історія становлення сімейного законодавства України.
5. Предмет та метод сімейного права.
6. Принципи сімейного права.
7. Місце сімейного права у правовій системі України.
8. Поняття та види джерел сімейного права України.
9. Сімейний кодекс в системі джерел сімейного права.
10. Цивільний кодекс як джерело сімейного права.
11. Договір як джерело сімейного права.
12. Рішення ЄСПЛ як джерело сімейного права.

Завдання для самостійної роботи:

1. Яким чином тлумачить «право на сім'ю» ЄСПЛ.
2. Порівняйте підстави створення сім'ї за ст. 3 Сімейного кодексу України та практикою ЄСПЛ. Що таке «тісний сімейний зв'язок» у розумінні ЄСПЛ.
3. Напишіть основні ознаки “сім'ї” за рішенням Конституційного Суду України №5-рп/99 від 03.06.1999 р. про офіційне тлумачення поняття “член сім'ї”.
4. Поясніть різницю між такими регуляторами сімейних відносин: закон, договір, звичаї, мораль, релігійні канони.
5. Порівняйте терміни „сім'я”, „родина”, „шлюб”.
6. Випишіть 15 прикладів актів сімейного законодавства і розташуйте їх в порядку юридичної сили.
7. Дослідіть етапи розвитку сімейного права в країнах ЄС.
8. Задача:
Д. проживає у селі Татарів, що становить частину міста-курорта Яремче Івано-Франківської області України та володіє будинком та прилеглою земельною ділянкою у с. Татарів. Татарів також відомий як курорт для «зеленого туризму» у карпатському регіоні. Татарівська сільська рада, розглянувши чотири ділянки, на яких можна було облаштувати нове кладовище, обрала земельну ділянку, яка до цього була зайнята гаражами, що належали компанії під назвою Ворохтянський лісокомбінат (далі - ВЛ), оскільки вона не була зайнята, і на спорудження кладовища можна було не втрачати багато коштів. Ділянка ВЛ знаходиться біля будинку Д. На відстані 30 та 70 метрів

від ділянки ВЛ протікають дві річки. Питна вода для Татарова надходить з криниць, що живляться ґрунтовими водами; у селі немає системи централізованого водопостачання, а криниці – не захищені. Всеукраїнське бюро розслідувань з екологічної безпеки, надзвичайних ситуацій та боротьби з наркоманією повідомило Голову Яремчанської міської ради що облаштування кладовища на ділянці ВЛ може призвести до забруднення річки та криниць, розташованих на прилеглих ділянках землі, трупною отрутою, що переноситиметься потоками ґрунтових вод. Через пів року кладовище було відкрито Яремчанською радою для використання. Д. звернувся до суду за захистом свого права на приватне життя.

Які правові відносини виникла в даній ситуації? Чи має місце порушення права на приватне життя? Яке рішення повинен винести суд?

9. Задача:

Гр. В. було затримано за підозрою у вчиненні кількох розбійних нападів та вбивства. Він стверджував, що його побили працівники міліції. Запорізький обласний суд, засідаючи як суд першої інстанції, визнав заявника винним за всіма пунктами обвинувачення та призначив йому покарання у вигляді довічного позбавлення волі за вбивство, та визначив остаточне покарання у вигляді довічного позбавлення волі шляхом поглинання менш суворих покарань за інші злочини більш суворим. Твердження заявника про жорстоке поводження з ним Запорізький суд визнав такими, що не знайшли свого підтвердження. Верховний Суд України переглянув справу заявника та пом'якшив покарання, зменшивши строк позбавлення волі до п'ятнадцяти років. Суд мотивував це тим, що на дату вчинення вбивства, за яке заявник був засуджений, довічне ув'язнення в якості покарання Кримінальним кодексом України не передбачалося. Громадянин В. звернувся до ЄСПЛ про порушення його права на повагу до сімейного життя і кореспонденції. Він скаржився, що відмови у задоволенні його клопотань про переведення до колонії, розташованої ближче до місця його проживання, нерозгляд ДДУПВП його доводів про те, що його мати не може здійснювати подорожі на великі відстані, були незаконними і несправедливими.

Чи мало місце порушення права на приватне життя? Яке рішення повинен винести суд?

Література:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року (дата набуття чинності для України – 27.09.1991 року). Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990 р. № 1. Ст. 205.
3. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 15.01.2018).

4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») № 5-рп/99 від 03.06.1999 року. *Офіційний Вісник України*. 1999. № 24.
7. Дякович М.М. Сімейне право: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2009. 512 с.
8. Лепех С.М. Сімейне право України: навч. посіб. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 316 с.
9. Оніщенко О.В. Сімейне право: навч. посібник. Київ: НАУ-друк, 2009. 111 с.
10. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.
11. Сімейне право України : підручник / за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. Київ: Знання, 2015. 375 с.
12. Сімейне право: підручник / ред. В.І.Борисова, І.В.Жилінкова; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". 4-тє вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2012. 320 с.

Тема 2. Сімейні правовідносини

1. Поняття та види сімейних правовідносин.
2. Суб'єкти, об'єкти і зміст сімейних правовідносин.
3. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин.
4. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків.
5. Захист сімейних прав та інтересів.
6. Строки у сімейному праві України.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте поняття “сімейні відносини” на основі практики ЄСПЛ.
2. Складіть блок-схему видів сімейних правовідносин.
3. Випишіть 10 прикладів підстав виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин.
4. Назвіть особливості право- та дієздатності суб'єктів сімейного права.
5. З'ясуйте ступінь та лінію споріднення між: а) матір'ю та сином; б) двоюрідним дядьком та племінником; в) троюрідним братом та сестрою; г) прадідом та правнуком.
6. Чи застосовується позовна давність до вимог, що впливають із сімейних відносин?

7. Дослідіть особливості застосування позовної давності до вимог, що впливають із сімейних відносин у країнах ЄС.

8. Задача:

Подружжя Петренків прожили у шлюбі чотири роки. З вересня 2014 року їх шлюбні відносини фактично припинилися, проте розривати шлюб наразі вони не бажають. За час шлюбу Петренки набули за договором дарування квартиру, а за договорами купівлі-продажу автомобіль та земельну ділянку. Чоловік подав позов до суду про поділ майна, що є об'єктом права спільної сумісної власності подружжя. В суді дружина заперечила проти позову і заявила, що суд у задоволенні позову повинен відмовити, і застосувати позовну давність у три роки, оскільки майно було набуто у перший рік після одруження.

Яке рішення повинен винести суд? Відповідь обґрунтуйте.

9. Задача:

Подружжя Головань проживає спільно. Чоловік являється практикуючим адвокатом. Також він є президентом юридичної компанії «Правіс», якам згодом була перейменована в «Головань і Партнери». Подружжя спільно володіють квартирою, яка на той момент використовувалася чоловіком в якості офіса. Свідоцтво про право власності було видано на дружину Головань. У лютому та квітні місяці чоловік підписав договір про надання юридичних послуг з фірмою К. Фірма К передала документи, які стосуються її комерційної таємниці. 4 квітня слідчий податкової поліції порушив кримінальну справу проти керуючих справами компанії. 19 квітня слідчий видав ордер на обшук у офісі Головань.

Які правовідносини виникли? Чи охоплюються вказані відносини статтею 8 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод? У випадку звернення Голованем до суду про порушення права на приватне життя, яке рішення винесе суд?

Література:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року (дата набуття чинності для України –27.09.1991 року). Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990 р. № 1. Ст. 205.
3. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 15.01.2018).
4. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
5. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
6. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та

нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») № 5-рп/99 від 03.06.1999 року. *Офіційний Вісник України*. 1999. № 24.

7. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 року № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
8. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року № 2402-П. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
9. Дзера І. О. Сімейне право України: підруч. / за ред. В. С. Гопанчука. Київ: Істина, 2002. 342 с.
10. Дякович М.М. Сімейне право: навч. посіб. /М.М.Дякович; Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. – К.: Правова єдність, 2009. – 512 с.
11. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: Науково-практичний коментар. 3-тє вид., перероб. і доп. – Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.
12. Туманова Л.В. Защита семейных прав в Европейском Суде по правам человека. Москва: Издательский дом «Городец», 2007. 208 с.

Тема 3. Поняття та порядок укладення шлюбу

1. Поняття шлюбу та його правова природа.
2. Право на шлюб.
3. Умови укладення шлюбу.
4. Заручини. Зобов'язання наречених у разі відмови від вступу в шлюб.
5. Порядок укладення шлюбу.
6. Державна реєстрація шлюбу та її правове значення.

Завдання для самостійної роботи:

1. Проаналізуйте судову практику ЄСПЛ щодо розуміння права на шлюб.
2. Складіть порівняльну таблицю умов укладення шлюбу в Україні і в зарубіжній країні (держава за вибором студента).
3. Розкрийте особливості судового розгляду справ про надання права на шлюб до досягнення шлюбного віку.
4. Продовжіть: «Заява про реєстрацію шлюбу подається жінкою та чоловіком до будь-якого державного органу реєстрації актів цивільного стану за .....
5. Продовжіть: «Зарученими вважаються особи, які ....».
6. Доповніть: «Як правило шлюб реєструється після спливу ... від дня подання особами заяви про реєстрацію шлюбу».
7. Продовжіть: «Реєстрація шлюбу через представника ...».
8. Дослідіть порядок реєстрації шлюбу в одній з країн ЄС (держава за вибором студента).

9. Складіть заяву до суду про надання права на шлюб до досягнення шлюбного віку.

10. Задача:

Іванов А. (19 років) та Петренко Б. (17 років) подали заяву до суду про надання права на шлюб у зв'язку з вагітністю Петренко Б. Батьки Іванова А. надіслали суду свої заперечення щодо цього.

Проаналізуйте ситуацію. Яке рішення повинен винести суд?

11. Задача:

Поліщук та Петрова подали заяву до органів РАЦСу про реєстрацію шлюбу. Поліщук виїхав на рік за кордон працювати. Повернувшись додому Поліщук дізнався про своє одруження з Петровою.

Проаналізуйте ситуацію? Які правові наслідки реєстрації такого шлюбу?

Література:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. *Голос України* від 27.07.2010. № 137.
4. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 року № 1296-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 192.
5. Про затвердження Порядку здійснення добровільного медичного обстеження наречених: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2002 року № 1740. *Офіційний Вісник України*. 2002. № 47. Ст. 2128.
6. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 року № 1064. *Офіційний Вісник України*. 2007. № 65. Ст. 2516.
7. Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 року № 52/5. *Офіційний Вісник України*. 2000. № 42. Ст. 205.
8. Про затвердження Правил внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання: Наказ Міністерства юстиції України від 12.01.2011 № 96/5. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 4. Т. 2. Ст. 939.
9. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя». *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 1.
10. Давидова Н. О. Інститу шлюбу в американському праві. *Форум права*. 2012. № 1. С. 228 – 233.
11. Дякович М. М. Сімейне право : навч. посіб. / Львівський національний ун-т ім. Івана Франка. Київ: Правова єдність, 2009. 512 с.
12. Липець Л. В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом та договором : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2009. 20 с.

13. Менджул М. В. Надання права на шлюб особам, що не досягли шлюбного віку: окремі проблеми. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2 (14). С. 149 – 157.
14. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.
15. Сімейне право України : підручник / за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. Київ: Знання, 2015. 375 с.
16. Сімейне право: підручник / ред. В.І.Борисова, І.В.Жилінкова; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". 4-тє вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2012. 320 с.

Тема 4. Особисті немайнові та майнові правовідносини подружжя

1. Принцип рівності у правовому регулюванні особистих немайнових прав та обов'язків подружжя.
2. Загальна характеристика особистих немайнових прав та обов'язків подружжя.
3. Гарантії особистих немайнових прав подружжя, встановлені сімейним законодавством України.
4. Право особистої приватної власності дружини та чоловіка.
5. Правовий режим спільного майна подружжя. Поділ спільного майна подружжя.
6. Договірний режим майна подружжя.
7. Права та обов'язки подружжя щодо утримання.
8. Шлюбний договір.

Завдання для самостійної роботи:

1. Дайте визначення термінів «особисті немайнові права подружжя», «майнові права подружжя», «шлюбний договір».
2. Складіть порівняльну таблицю підстав виникнення права особистої приватної та спільної власності подружжя.
3. Підготуйте проект шлюбного договору.
4. Складіть порівняльну таблицю підстав та розміру сплати аліментів за законодавством України та країн ЄС.
5. Дослідіть підстави виникнення спільної власності подружжя у зарубіжній державі (державна на вибір студента).
6. Складіть позовну заяву про поділ спільного майна подружжя.

7. Задача:

Орбан І. у 2016 році звернувся з позовом до дружини про розірвання шлюбу і поділ набутого за час шлюбу майна, зокрема, квартири та автомобіля. Дружина в суді заявила, що квартира і машина не повинні включатися до складу спільного майна подружжя, а належать їй особисто, оскільки квартиру подарували на весілля її батьки, а щодо автомобіля, то у чоловіка нема водійських прав, і автомобіль є необхідним для її роботи.

Орбан І. у суді пояснив, що кошти на оплату вартості автомобіля позичав у банку на своє ім'я і борг виплачувався ним. Крім того, він оплачував вартість ремонту квартири.

Яке рішення має винести суд?

8. Задача:

Іваненко звернувся з позовом до своєї дружини про розірвання шлюбу і поділ майна, набутого в шлюбі, зокрема, акцій, зареєстрованих на ім'я дружини. На компенсацію Іваненко не погоджувався, оскільки на його думку їх вартість значно зросла з 1998 року, коли вони були набуті. Дружина заперечувала проти поділу акцій і пояснила в суді, що інші акціонери теж проти прийняття її чоловіка як акціонера до товариства. Зваживши на пояснення дружини та за відсутності іншої оцінки акцій, суд присудив Іваненку відшкодування половини вартості акцій за ціною їх набуття у 1998 році.

Чи обґрунтованим є рішення суду?

9. Задача:

Подружжя Мацоли розірвало шлюб у 2008 році, однак, продовжувало проживати спільно, вести спільне господарство, у 2009 році у них народився син. У 2017 році дружина звернулась до суду з позовом до чоловіка про поділ квартири, набутої в 2015 році, а також земельної ділянки, придбаної теж з чоловіком у 2016 році.

Суд відмовив в задоволенні вимоги про поділ майна, мотивуючи тим, що з моменту винесення рішення суду про розірвання шлюбу минуло більше трьох років.

Чи обґрунтоване рішення суду?

10. Задача:

Андрійцьо уклали шлюб у 2005 році. У 2009 році за спільно зароблені кошти вони купили квартиру. З кінця 2012 року до кінця 2015 року Андрійцьо А. не проживав з своєю дружиною, не вів з нею господарства і на словах просив розлучитися.

На початку січня 2016 року Андрійцьо А. повернувся до дружини. У 2016 році дружина придбала меблевий гарнітур, а чоловік – будинок, куди й переїхало подружжя після примирення і перевезли з іншими речами гарнітур.

Квартиру, куплену ними в 2009 році, вони у січні 2012 року продали, і за кошти був зроблений вклад у банку на ім'я чоловіка. У лютому 2012 р. Андрійцьо А. зняв гроші з вкладу (без відома дружини) і купив будинок, зазначивши у договорі єдиним покупцем свою матір. Ще через півмісяця подружжя посварилося, і Андрійцьо А. звернувся з позовом про розірвання шлюбу і поділ майна.

Дайте правову оцінку ситуації.

11. Задача:

Колотенко звернулася до Іваненка з позовом про розірвання шлюбу, зареєстрованого у 2013 р., і поділ спільного майна. До такого майна, на думку позивачки належали: меблевий гарнітур; депозитний вклад у банку в розмірі 31 тис. грн. (16 тис. грн. Іваненко вклав до укладення шлюбу, а далі поповнював вклад після одруження); житловий будинок, побудований за час шлюбу; зарплата чоловіка за останні півроку, яку він не отримав через заборгованість підприємства, де він працював.

Позивачка також вважала, що її особистою власністю є таке майно: телевізор, куплений нею під час шлюбу за позичені у матері кошти; норкова шуба, подарована їй чоловіком на весілля; дача і земельна ділянка, яку вона успадкувала після смерті матері.

Позивачка з 4 років подружнього життя 3 роки не працювала, перебуваючи на утриманні чоловіка, 2 з них займалася доглядом за дитиною, а останній рік працювала, отримуючи зарплату втричі більшу, ніж чоловік.

Яке рішення має винести суд?

12. Задача:

У 2008 р. Петренко отримав земельну ділянку для спорудження будинку.

Наступного року він зареєстрував шлюб з Власенко. Будівництво велося 4 роки. В 2014 році будинок був прийнятий до експлуатації. Власником будинку було записано лише Петренко.

В 2015 р. за договором купівлі-продажу було придбано автомобіль, власником якого також було зареєстровано лише Петренко.

Власенко вирішила поділити спільне майно без розірвання шлюбу і звернулася з позовом до суду.

Яке рішення має винести суд?

Література:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973_001 (дата звернення: 16.01.2018).
3. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
4. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства „ІКІО“ щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України № 1-8/2012 від 19 вересня 2012 року. *Офіційний Вісник України*. 2012. № 75. Ст. 3038.
5. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя». *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 1.

6. Жилинкова И. В. Брачный договор. Харьков : Ксилон, 2005. 174 с.
7. Жилинкова И. В. Правовой режим имущества членов семьи: монографія. Харьков : Ксилон, 2000. 398 с.
8. Жилинкова І. В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право». Харків, 2000. 39 с.
9. Калітенко О. М. Особисті відносини подружжя та відносини подружжя стосовно їх майна : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2001. 20 с.
10. Левківський Б. К. Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 20 с.
11. Лепех С. М. Сімейне право України : навч. посіб. / Львів. нац. ун-т ім. І. Франка. - Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 316 с.
12. Липець Л. В. Особисті немайнові відносини подружжя, як можливий об'єкт шлюбного договору. *Право України*. 2009. № 1. С. 130 - 140.
13. Менджул М. В. До проблеми принципу рівності в правовому регулюванні сімейних відносин: матеріали V Міжнародн. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів „Закарпатські правові читання”, (м. Ужгород, 25 - 26 квітня 2013 р.) / М-во освіти і науки України, Закарпат. держ. ун-т. Ужгород, 2013. С. 243 - 245.
14. Новохатська Я. В. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект) : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2006. 20 с.
15. Сімейне право України : підручник / за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. Київ: Знання, 2015. 375 с.
16. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту). Хмельницький : Видавництво Хмельницького ун-ту управління та права, 2007. 626 с.
17. Ульяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2003. 22 с.

МОДУЛЬ II

Тема 5. Недійсність шлюбу. Припинення шлюбу

1. Поняття недійсності шлюбу. Підстави і порядок визнання шлюбів недійсними.
2. Правові наслідки недійсності шлюбу.
3. Визнання шлюбу неукладеним.
4. Поняття та підстави припинення шлюбу.
5. Припинення шлюбу внаслідок його розірвання.
6. Правові наслідки розірвання шлюбу.
7. Режим окремого проживання подружжя.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розкрийте значення термінів: „недійсність шлюбу”, „припинення шлюбу”, „розірвання шлюбу”, „режим окремого проживання подружжя”.
2. Яка різниця між абсолютною та відносною недійсністю шлюбу?
3. Проаналізуйте Постанову Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя». Складіть порівняльну таблицю підстав та правових наслідків розірвання шлюбу та визнання його недійсним.
4. Який порядок визнання шлюбу неукладеним?
5. Які правові наслідки припинення шлюбу особистого немайнового та майнового характеру?
6. Складіть порівняльну таблицю підстав та правових наслідків припинення шлюбу за законодавством України та країн ЄС (держав за вибором студента).
7. Складіть блок-схему підстав та правових наслідків сепарації.
8. Складіть позовну заяву про розірвання шлюбу (або заяву про розірвання шлюбу, або заяву про встановлення режиму окремого проживання подружжя).

9. Задача:

Михайлишин А. та Попова І. зареєстрували шлюб. Через рік, навчаючись у ВУЗі в іншому місті, Михайлишин А. познайомився з Петренко А. і теж зареєстрував з нею шлюб. Ще через рік Петренко А. народила дитину. Оскільки Михайлишин А. матеріально не допомагав, вона звернулась до суду з позовом про стягнення аліментів на утримання дитини.

Натомість Попова І. звернулась із заявою до РАЦСу за місцем свого проживання про анулювання актового запису про шлюб з Михайлишином А., зазначивши, що вони фактично припинили шлюбні відносини і їх шлюб уже два роки є недійсним.

Проаналізуйте ситуацію.

10. Задача:

Петренко А. та Роман І. зареєстрували шлюб. Через три місяці Роман І. дізнався, що дружина має двох малолітніх дітей від попереднього шлюбу. Роман І. звернувся до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним на підставі відсутності його вільної згоди на укладення шлюбу.

Проаналізуйте ситуацію. Яке рішення повинен прийняти суд?

11. Задача:

Владислав зареєстрував шлюб із Софією. Через рік він звернувся до суду з позовом про визнання шлюбу недійсним за підставою його фіктивності. Свої позовні вимоги він мотивував тим, що Софія уклала

шлюб з корисливих мотивів. Зокрема, вона не бажає працювати і вимагає від Владислава її повного утримання. Народження дитини Софія теж не бажає.

Проаналізуйте ситуацію. Яке рішення повинен прийняти суд?

Література:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
3. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.
4. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. *Голос України* від 27.07.2010. № 137.
5. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 року № 1064. *Офіційний Вісник України*. 2007. № 65. Ст. 2516.
6. Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 року № 52/5. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/z0719-00> (дата звернення: 16.01.2018).
7. Про затвердження Правил внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання: Наказ Міністерства юстиції України від 12.01.2011 № 96/5. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 4. Т. 2. Ст. 939.
8. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя». *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 1.
9. Глиняна К. М. Правове регулювання розлучення за сімейним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право». Одеса, 2006. 20 с.
10. Жилинкова И. В. Расторжение брака. Харьков : Ксилон, 2006. 88с.
11. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. 3-те вид., перероб. і доп. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.
12. Сімейне право України : підручник / за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. Київ: Знання, 2015. 375 с.
13. Сімейне право: підручник / ред. В.І.Борисова, І.В.Жилінкова; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2012. 320 с.

Тема 6. Особисті немайнові та майнові правовідносини батьків та дітей

1. Поняття та види особистих немайнових прав та обов'язків батьків та дітей.
2. Загальна характеристика особистих немайнових прав і обов'язків батьків та дітей.
3. Правовідносини батьків та дітей з приводу майна.

4. Обов'язок батьків утримувати дитину. Обов'язок батьків утримувати повнолітніх дітей та його виконання.
5. Обов'язок повнолітніх дітей утримувати батьків та його виконання.
6. Аліментні правовідносини батьків та дітей.
7. Позбавлення батьківських прав: підстави, порядок та правові наслідки.

Завдання для самостійної роботи:

1. Розкрийте значення термінів: «особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей», «майнові права та обов'язки батьків і дітей».
2. Поясніть співвідношення понять “утримання” та “аліменти” за Сімейним кодексом України.
3. Випишіть підстави виникнення різних видів зобов'язань з утримання.
4. Випишіть підстави зміни розміру аліментів.
5. Порівняйте відповідні положення Кодексу про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року і Сімейного кодексу України 2002 року щодо аліментних зобов'язань подружжя.
6. Складіть порівняльну таблицю підстав та розміру сплати аліментів на дітей за законодавством України та країн ЄС (держава за вибором студента).
7. Складіть блок-схему підстав та правових наслідків позбавлення батьківських прав.
8. Складіть позовну заяву про надання утримання (встановлення аліментів).
9. Складіть позовну заяву про позбавлення батьківських прав.

10. Задача:

01.03.2016 року суд виніс рішення про розірвання шлюбу між Іваненком та Петренко. Наступного дня Іваненко виїхав за кордон працювати за трудовим договором. 02.03.2017 року він повернувся і отримав судову повістку у справі про позбавлення батьківських прав і стягнення аліментів на користь сина Антона. У судовому засіданні 01.04.2017 року Іваненко дізнався, що Петренко народила 27.12.2016 року хлопчика Антона, батьком якого записано Іваненко. Розгляд справи було відкладено до 20.04.2017 року, але 19.04.2017 року Іваненко загинув. Петренко звернулася із позовом до суду про стягнення аліментів з батьків Іваненко на користь її сина Антона. Батьки Іваненко заперечували проти позову і проти визнання Антона спадкоємцем свого сина і звернулись до юриста за порадою.

Проаналізуйте ситуацію. Яке рішення повинен прийняти суд?

11. Задача:

Петренко звернулася до Карпенка з позовом про стягнення аліментів на сина, оскільки Карпенко, хоча й не перебував у шлюбі з Петренко та за спільною з нею заявою записаний батьком сина, а коштів на утримання не дає.

Карпенко пред'явив зустрічний позов про оспорювання батьківства і зазначив, що на момент подання спільної заяви з Петренко про добровільне визнання батьківства він не вважав себе батьком, але зробив це на її прохання за грошову винагороду.

Петренко в суді стверджувала, що Карпенко дійсно є батьком її сина і визнав батьківство добровільно. За висновком біологічної експертизи батьківство Карпенко не заперечувалось.

Суд задовольнив позов про оспорювання батьківства, керуючись тим, що Петренко не змогла в суді підтвердити батьківства Карпенко.

Проаналізуйте правильність застосування судом норм матеріального права.

12. Задача:

Опікунська рада Перечинської районної адміністрації звернулася до суду з позовом в інтересах малолітньої Софійки про позбавлення її батька Поповича С. батьківських прав. В судовому засіданні мати дитини, колишня дружина Поповича С. пояснила, що батько цікавиться дочкою, навідується, допомагає матеріально, приносить подарунки, однак, її чоловік у другому шлюбі бажає усиновити Софійку. Попович С. проти позову не заперечував, мотивуючи тим, що в другому шлюбі він уже має сина.

Суд позов задовольнив.

Проаналізуйте обґрунтованість та законність судового рішення.

13. Задача:

Відділ освіти Мукачівської районної адміністрації звернувся до суду з позовом про позбавлення батьківських прав Сулими А. щодо її малолітнього сина Василя. В судовому засіданні було з'ясовано, що Сулима А. залучає дитину до жебракування, зловживає спиртними напоями, створює в помешканні антисанітарні умови. За місяць до судового розгляду Сулима А. зверталась до відділу освіти з письмовим проханням помістити дитину в будинок дитини. Однак, з'явившись на слухання справи, вона пояснила, що матеріальні труднощі є тимчасовими, а спиртні напої вживає іноді через переживання у зв'язку зі смертю чоловіка, проти позову заперечувала.

Дитину в судові засідання не викликали.

Яке рішення має прийняти суд? Чи є обов'язковою участь прокурора по такій категорії справ?

14. Задача:

Петренко звернулася до суду з позовом до колишнього чоловіка про збільшення розміру аліментів на утримання двох дітей до 50 % його заробітку. Вона пояснила, що аліменти в розмірі 1/3 заробітку є недостатніми, оскільки діти хворіють, необхідно купити їм ліки, додаткове харчування, забезпечити їм санаторно-курортне лікування.

Батьки Петренка теж звернулись до сина з позовом про стягнення аліментів, оскільки теж хотіли б поїхати до санаторію.

Яке рішення має прийняти суд?

Література:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року (дата набуття чинності для України –27.09.1991 року). Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990 р. № 1. Ст. 205.
3. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973_001 (дата звернення: 16.01.2018).
4. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20.06.1956. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_425 (дата звернення: 16.01.2018).
5. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973_002 (дата звернення: 16.01.2018).
6. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 16.01.2018).
7. Конвенція про контакт з дітьми від 15.05.2003. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_659 (дата звернення: 16.01.2018).
8. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
9. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
10. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року № 2402-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
11. Про попередження насильства в сім'ї: Закон України від 15.11.2001 року № 2789-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 10. Ст. 70.
12. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 року «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів». *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 7.
13. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав». *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 5.
14. Гопанчук В. С. Позбавлення батьківських прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право». Київ, 1991. 19 с.
15. Гузь Л. Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект). Харків: Фактор, 2011. 464 с.
16. Жилинкова И.В. Правовой режим имущества членов семьи: монография. Харьков: Ксилон, 2000. 398 с.

17. Захист прав дітей у цивільному судочинстві. Судові рішення : практ. посіб. /Нац. шк. суддів України; за заг. ред. ректора Нац. шк. суддів України, д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. Нац. акад. прав. наук України В.Т. Маляренка. Київ: Знання України, 2012. 199 с.
18. Майданик Р.А. Договори про утримання подружжя та дітей. Аномалії в цивільному праві України: навч. - практ. посіб. / відп. ред. Р.А.Майданик. Київ: Юстініан, 2007. 912 с.
19. Сімейне право України : підручник / за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. Київ: Знання, 2015. 375 с.
20. Сімейне право: підручник / ред. В.І.Борисова, І.В.Жилінкова; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2012. 320 с

Тема 7. Усиновлення. Опіка та піклування над дітьми

1. Поняття та сутність усиновлення.
2. Умови, порядок та правові наслідки усиновлення.
3. Визнання усиновлення недійсним. Скасування усиновлення.
4. Позбавлення усиновлювача батьківських прав.
5. Поняття і значення опіки та піклування над дітьми.
6. Встановлення опіки та піклування над дітьми.
7. Права дитини, над якою встановлено опіку (або піклування). Права та обов'язки опікунів та піклувальників.
8. Припинення опіки та піклування над дітьми. Звільнення опікуна та піклувальника дитини від їх обов'язків.

Завдання для самостійної роботи:

1. Дослідіть історію становлення законодавства про усиновлення в Україні та ЄС (держави на вибір студента).
2. Які особи не можуть бути усиновлювачами в Україні?
3. Хто має переважне право на усиновлення дитини?
4. Встановіть особливості усиновлення повнолітніх осіб.
5. Розкрийте особливості судового розгляду справ про усиновлення.
6. Складіть порівняльну таблицю підстав та правових наслідків визнання усиновлення недійсним та скасування усиновлення за законодавством України та країн ЄС (держава на вибір студента).
7. Яка різниця між опікою та піклуванням?
8. Складіть порівняльну таблицю підстав та правових наслідків встановлення та припинення опіки і піклування.
9. Проаналізуйте рішення ЄСПЛ «Савіни проти України» від 18 грудня 2008 р.
10. Задача:
У 2015 році Іваненко звернулась до відділу освіти з проханням влаштувати її річну доньку до будинку дитини у зв'язку із важким матеріальним становищем строком на два роки. Батько дитини помер.

Мати час від часу навідувала доньку, але через півроку поїхала працювати за кордон. Коли вона повернулась у 2017 році, їй повідомили, що її доньку усиновили ще наприкінці 2016 року, оскільки адміністрація будинку дитини дала на це згоду. Відділ освіти за місцем знаходження будинку дитини підготував висновок про доцільність усиновлення дитини і можливість бути усиновлювачами подружжя Петренко. Після усиновлення дитина переїхала на проживання до усиновлювачів в іншу область. Щодо місця проживання дитини на даний час в суді та будинку дитини Іваненко не повідомили, пояснивши, що діє таємниця усиновлення.

Іваненко звернулась за правовою допомогою до адвоката. *Проаналізуйте ситуацію.*

11. Задача:

Незаміжня 16-річна Анна народила дитину. Через рік вона зареєструвала шлюб з Іваном, який того ж року усиновив її дитину. Свою згоду на усиновлення доньки Анна висловила усно в судовому засіданні. Через три роки фактичний батько дитини Петро звернувся до Івана з позовом про оспорювання запису про батьківство, заявивши, що нічого не знав про народження доньки. Дитина про усиновлення не знала і вважала Івана своїм рідним батьком.

Проаналізуйте ситуацію. Яке рішення винесе суд?

12. Задача:

Подружжя Петренко усиновило 3-місячну дитину, яка знаходилася у медичній установі охорони материнства і дитинства. Суд мотивував своє рішення тим, що бабка і дід дали згоду на усиновлення онучки в судовому засіданні, неповнолітня мати дівчинки наразі знаходиться на лікуванні у зв'язку із тимчасовим психічним розладом здоров'я. Головний лікар тієї установи, де лікувалась мама, засвідчив її відмову від дитини. Відділ освіти за місцем знаходження медичної установи охорони материнства і дитинства надав висновок про доцільність усиновлення, але медична установа, де перебувала дитина, проти усиновлення заперечувала.

Проаналізуйте законність та обґрунтованість судового рішення.

Література:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року (дата набуття чинності для України –27.09.1991 року). Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990 р. № 1. Ст. 205.
3. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 16.01.2018).

4. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20.05.1980. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_327 (дата звернення: 16.01.2018).
5. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
6. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.
7. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) № 3-рп/2009 від 03.02.2009 року. *Офіційний Вісник України*. 2009. № 11. Ст. 341.
8. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 року № 564. *Офіційний Вісник України*. 2002. № 18. Ст. 925.
9. Про затвердження Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 року № 866. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 76. Ст. 2561.
10. Про затвердження Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 року № 866. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 76. Ст. 2561.
11. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 року № 905 // *Офіційний Вісник України*. – 2008. – № 79. – Ст. 2660.
12. Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.08.2008 року № 479. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 82. Ст. 2784.
13. Про затвердження Переліку захворювань, які дають право на усиновлення хворих дітей без дотримання строків перебування на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, а також до досягнення дитиною п'яти років: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.12.2011 № 973. *Офіційний Вісник України*. 2012. № 19. Ст. 89.
14. Про затвердження Порядку вибуття дітей із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й соціального захисту дітей, до сімейних форм виховання: Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 02.02.2007 року № 302/80/49. *Офіційний Вісник України*. 2007. № 17. Ст. 685.
15. Про порядок та умови прийому громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину в Україні, для подання ними справ: Наказ Міністерства соціальної політики від 17.11.2011 № 445. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 97. Ст. 183.

16. Про затвердження Правил опіки та піклування: Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 року № 34/166/131/88. *Офіційний Вісник України*. 1999. № 26.
17. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав». *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 5.
18. Д'ячкова Н.А. Опіка як спосіб охорони майнових прав фізичних осіб : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право ; міжнародне приватне право». Київ, 2006. 21 с.
19. Михеева Л.Ю. Опіка и попечительство: Теория и практика / под ред. Р.П.Мананковой. Москва: Волтерс Клувер, 2004. 368 с.
20. Морозова С.Є. Розвиток опіки та піклування у цивільному законодавстві /Еволюція цивільного законодавства України: проблеми теорії і практики : кол. монографія. – Київ: Юридична думка, 2007. 340 с.
21. Сімейне право України : підручник / за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. Київ: Знання, 2015. 375 с.

Тема 8. Сімейні правовідносини з іноземним елементом. Правове регулювання укладення та припинення шлюбу з іноземним елементом

1. Види міжнародних договорів, які застосовуються до сімейних правовідносин і умови їх чинності в Україні.
2. Правила застосування колізійних норм міжнародних договорів та норм сімейного законодавства України.
3. Поняття та особливості сімейних правовідносин з іноземним елементом. Види сімейних правовідносин з іноземним елементом.
4. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин з іноземним елементом.
5. Колізійні питання укладення шлюбу.
6. Визнання шлюбу, зареєстрованого за межами України.
7. Правове регулювання розірвання шлюбу з іноземним елементом.
8. Реєстрація актів цивільного стану громадян України, які проживають за її межами.
9. Умови визнання актів цивільного стану, заснованих на іноземних законах, в Україні.

Завдання для самостійної роботи:

1. Складіть блок-схему сімейних правовідносин з іноземним елементом.
2. Випишіть десять прикладів підстав виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин з іноземним елементом.
3. Які акти регулюють порядок укладення шлюбу з іноземним елементом?
4. Які акти регулюють порядок визнання шлюбу, зареєстрованого за межами України?

5. Які акти регулюють розірвання шлюбу з іноземним елементом?
6. Складіть порівняльну таблицю підстав та правових наслідків припинення шлюбу з іноземним елементом.
7. Які акти регулюють порядок реєстрація актів цивільного стану громадян України, які проживають за її межами?
8. Хто уповноважений здійснювати реєстрацію актів цивільного стану громадян України, які проживають за її межами?
9. Складіть блок-схему умов визнання актів цивільного стану, заснованих на іноземних законах, в Україні.

10. Задача:

Наречені Волох та Кремін вирішили одружитися. Поїхали до Італії та вінчалися у кафедральному соборі Риму. Після повернення до України через деякий час вирішили розійтися.

Проаналізуйте ситуацію.

11. Задача:

Д. разом з нареченою К. подали заяву про шлюб у місті Рим. Приїхавши до України подружжя проживши рік вирішили подати заяву до РАЦСу про розірвання шлюбу.

Проаналізуйте ситуацію.

12. Задача:

Махмед Ібрагім (турок) та Катерина Клім (українка) уклали шлюб у місті Валенсія. Проживши три роки у м. Валенсія переїхали до м. Київ. Проживши ще рік у них народився син. Через рік Махмед виїхав до Валенсії і не повернувся.

Проаналізуйте ситуацію. Який порядок розірвання шлюбу та стягнення аліментів в такій ситуації?

Література:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року (дата набуття чинності для України –27.09.1991 року). Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990 р. № 1. Ст. 205.
3. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973_001 (дата звернення: 16.01.2018).
4. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20.06.1956. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_425 (дата звернення: 16.01.2018).
5. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973_002 (дата звернення: 16.01.2018).

6. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL: http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 16.01.2018).
7. Конвенція про правову допомогу і відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (дата звернення: 16.01.2018).
8. Конвенція про контакт з дітьми від 15.05.2003. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_659 (дата звернення: 16.01.2018).
9. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. Відомості Верховної Ради України. 2002. № 21–22. Ст. 135.
10. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27.12.2004 року № 142/5/310. *Офіційний Вісник України*. 2004. № 52. Ст. 3492.
11. Глиняна К.М. Правове регулювання розлучення за сімейним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук: спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Одеса, 2006. 20 с.
12. Давидова Н.О. Інститу шлюбу в американському праві. *Форум права*. 2012. № 1. С. 228 – 233.
13. Матвеева Н.А. Сравнительное брачное право России, Украины и Беларуси :учеб. пособ. Москва: Юрлитинформ, 2008. 216 с.
14. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України: науково-практичний коментар. – 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.
15. Сімейне право України : підручник / за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. Київ: Знання, 2015. 375 с.
16. Сімейне право: підручник / за заг. ред. В.І.Борисової, І.В.Жилінкової; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". 4-тє вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2012. 320 с.

МЕТОДИЧНІ РЕКОМЕНДАЦІЇ З НАПИСАННЯ РЕФЕРАТУ

Написання реферату є необхідною складовою навчального процесу, яка дає змогу студентів проявити свої творчі здібності в сфері проведення самостійних досліджень з теоретичних і практичних проблем сімейного права.

Метою написання реферату є організація науково-дослідницької роботи студентів з врахуванням певних вимог, а саме:

а) системно і творчо, коректно і критично осмислювати існуючі погляди науковців на окремі теоретичні і практичні проблеми сімейного права;

б) самостійно знаходити шляхи вирішення проблем сімейного права, виходячи із сучасного стану законодавства та практики його застосування;

в) системно і комплексно аналізувати правові норми, що регулюють сімейні правовідносини;

г) робота повинна носити творчий характер і відображати додержання етичних норм проведення наукових досліджень, тобто бути забезпеченою науковим апаратом (посилання, наведення цитат, вказівка на джерела використовуваних у роботі таблиць, схем, статистичних даних тощо);

д) робота повинна бути оформленою у відповідності до визначених вимог, своєчасно здана на кафедру науковому керівникові.

Реферат виконується у відповідності із запропонованою тематикою. Студент може запропонувати свій варіант теми реферату, що погоджується з викладачем. Після вивчення необхідної літератури, підбору матеріалів законодавства й судової практики студент складає план роботи. План роботи є орієнтовним, студент може запропонувати свій варіант плану. При цьому слід звернути увагу на дві обставини: по-перше, запропонований студентом план повинен забезпечити повне розкриття обраної теми; по-друге, план не може бути надто детальним і включення до нього додаткових питань не повинне призвести до надмірного збільшення обсягу роботи або відхилення від її теми.

Реферат повинен включати:

- назву та зміст роботи;
- вступ, в якому визначається актуальність проблеми, мета та завдання дослідження;
- основну частину, в якій висвітлюються основні проблеми та ступінь їхнього дослідження, аналіз судової практики;
- висновки, в яких визначаються основні підсумки дослідження;
- список використаних джерел.

ТЕМИ РЕФЕРАТІВ

1. Диспозитивний та імперативний методи регулювання в сімейному праві.
2. Принцип державної охорони сім'ї, дитинства, материнства і батьківства.
3. Принцип рівності учасників сімейних відносин.
4. Принцип обмеженого характеру правового регулювання сімейних відносин.
5. Принцип недопустимості державного або будь-якого іншого втручання в сімейне життя.
6. Принцип договірною регулювання сімейних відносин.
7. Принцип пріоритету сімейного виховання.
8. Принцип пріоритету урахуванням інтересів дитини, непрацездатних членів сім'ї.
9. Принцип гарантування судового захисту прав кожному учаснику сімейних відносин.
10. Принцип справедливості у регулюванні сімейних відносин.
11. Принципи добросовісності та розумності у регулюванні сімейних відносин.
12. Регулювання сімейних відносин відповідно до моральних засад суспільства.
13. Міжнародні договори України в системі сімейного законодавства.
14. Переваги та межі договірною регулювання сімейних відносин.
15. Звичай як джерело сімейного права в Україні.
16. Соціальні регулятори сімейних відносин (традиції, положення канонічного права, моральні засади суспільства).
17. Рішення ЄСПЛ як джерело сімейного права.
18. Межі здійснення сімейних прав.
19. Самозахист сімейних прав.
20. Позовна давність у сімейному праві України та країнах ЄС.
21. Історичні форми сім'ї та шлюбу.
22. Особливості розвитку сімейного права Лівобережної та Правобережної України в дорадянський період.
23. Історичний розвиток законодавства про шлюб і сім'ю в радянський період.
24. Кодекс про шлюб та сім'ю УРСР 1969 року як один з важливих етапів становлення сімейного законодавства України.
25. Розвиток сімейного законодавства в незалежній Україні.
26. Правове значення свояцтва, кровного споріднення.
27. Право на шлюб в практиці ЄСПЛ.
28. Зміст принципу добровільності укладення шлюбу.
29. Шлюбний вік: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
30. Право на материнство та батьківство.
31. Право подружжя на фізичний та духовний розвиток.
32. Право подружжя на зміну прізвища.
33. Презумпція спільності майна подружжя.
34. Особливості звернення стягнення на майно, що є у спільній власності подружжя.

35. Переваги договірнього регулювання правовідносин між подружжям щодо майна.
36. Поняття та правова природа шлюбного договору: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
37. Сторони, порядок укладення та форма шлюбного договору: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
38. Зміст шлюбного договору: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
39. Підстави, порядок та правові наслідки розірвання шлюбного договору: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
40. Поняття та види зобов'язань з утримання.
41. Розмір аліментів та види доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів.
42. Права та обов'язки подружжя щодо утримання: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
43. Фіктивні шлюби та фіктивні розлучення.
44. Поняття та підстави припинення шлюбу: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
45. Інститут сепарації (окремого проживання подружжя).
46. Зобов'язання з утримання жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою, але проживають однією сім'єю.
47. Правила реєстрації народження дитини: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
48. Презумпції батьківства та материнства.
49. Добровільне визнання батьківства.
50. Оспорювання запису про батьківство (материнство): порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
51. Особливості судового розгляду справ про оспорювання батьківства (материнства).
52. Принцип рівності прав та обов'язків батьків та дітей.
53. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою.
54. Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.
55. Поняття та види особистих немайнових прав і обов'язків батьків та дітей.
56. Обов'язок батьків забрати дитину з полового будинку.
57. Право дитини на ім'я.
58. Права та обов'язки батьків щодо виховання дітей, захисту їх прав та інтересів.
59. Право батьків на відібрання дитини від інших осіб.
60. Підстави виникнення зобов'язань з утримання батьками дітей та повнолітніх непрацездатних синів, дочок.
61. Обставини, які враховуються при визначенні розміру аліментів: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
62. Стягнення аліментів за минулий час і заборгованості за аліментами.
63. Відповідальність за прострочення сплати аліментів: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.

64. Спори батьків щодо виховання дітей, визначення місця проживання дітей.
65. Позбавлення батьківських прав: підстави, порядок та правові наслідки.
66. Звільнення сина, дочки від обов'язку утримувати матір, батька.
67. Підстави виникнення права на утримання дитини у інших родичів.
68. Умови, порядок та правові наслідки усиновлення: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
69. Особливості усиновлення повнолітніх осіб: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
70. Особливості судового розгляду справ про усиновлення.
71. Таємниця усиновлення: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
72. Правові наслідки усиновлення: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
73. Позбавлення усиновлювача батьківських прав.
74. Встановлення опіки та піклування над дітьми: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
75. Функції органів опіки та піклування: порівняльний аналіз законодавства України та ЄС.
76. Особи, які можуть бути опікунами (піклувальниками) дітей, їх правовий статус.
77. Особи, які можуть бути прийомними батьками, їх правовий статус.
78. Співвідношення правового регулювання відносин опіки (піклування) нормами сімейного та цивільного законодавства.
79. Патронат над дітьми як форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.
80. Порядок укладення та форма договору патронату.
81. Приймна сім'я як форма влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.
82. Дитячий будинок сімейного типу: поняття та значення.
83. Правила застосування колізійних норм міжнародних договорів та норм сімейного законодавства України.
84. Поняття та особливості сімейних правовідносин з іноземним елементом.
85. Види сімейних правовідносин з іноземним елементом.
86. Колізійні питання укладення шлюбу.
87. Визнання шлюбу, зареєстрованого за межами України.
88. Правове регулювання розірвання шлюбу з іноземним елементом.
89. Реєстрація актів цивільного стану громадян України, які проживають за її межами.
90. Умови визнання актів цивільного стану, заснованих на іноземних законах, в Україні.

ОРИЄНТОВНІ ПИТАННЯ ПІДСУМКОВОГО КОНТРОЛЮ ЗНАНЬ СТУДЕНТІВ

1. Поняття сімейного права.
2. Предмет сімейного права.
3. Метод сімейного права.
4. Принципи сімейного права.
5. Система сімейного права.
6. Місце сімейного права у правовій системі України.
7. Поняття та функції сім'ї.
8. Етапи розвитку сімейного права.
9. Історія становлення сімейного законодавства України.
10. Поняття та види джерел сімейного права України.
11. Звичай як джерело сімейного права в Україні.
12. Договір як регулятор сімейних правовідносин.
13. Конституція України в системі джерел сімейного законодавства.
14. Сімейний кодекс України – основне джерело сімейного законодавства України.
15. Цивільний кодекс України в системі сімейного законодавства.
16. Міжнародні договори України в системі сімейного законодавства.
17. Рішення ЄСПЛ як джерело сімейного права в Україні.
18. Поняття та види сімейних правовідносин.
19. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин.
20. Суб'єкти сімейних правовідносин.
21. Здійснення сімейних прав та виконання сімейних обов'язків.
22. Захист сімейних прав та інтересів.
23. Строки у сімейному праві України.
24. Застосування позовної давності до сімейно-правових спорів.
25. Поняття шлюбу та його правова природа.
26. Умови укладення шлюбу.
27. Зміст принципу добровільності укладення шлюбу.
28. Зобов'язання наречених у разі відмови від вступу в шлюб.
29. Перешкоди до укладення шлюбу.
30. Порядок укладення шлюбу.
31. Державна реєстрація шлюбу та її правове значення.
32. Поняття та ознаки особистих немайнових прав подружжя.
33. Принцип рівності у правовому регулюванні особистих немайнових прав та обов'язків подружжя.
34. Види особистих немайнових прав подружжя.
35. Загальна характеристика особистих немайнових прав та обов'язків подружжя.
36. Право на материнство та батьківство.
37. Право подружжя на фізичний та духовний розвиток.
38. Право подружжя на зміну прізвища.
39. Гарантії особистих немайнових прав подружжя, встановлені сімейним законодавством України.

40. Загальна характеристика майнових правовідносин подружжя.
41. Законний та договірний правові режими майна подружжя.
42. Право особистої приватної власності дружини та чоловіка.
43. Правовий режим спільного майна подружжя.
44. Здійснення подружжям права спільної сумісної власності.
45. Укладення подружжям договорів між собою, а також з іншими особами щодо спільного майна.
46. Поділ спільного майна подружжя.
47. Правовий режим майна чоловіка та жінки, які проживають однією сім'єю, але не перебувають у шлюбі між собою.
48. Поняття та правова природа шлюбного договору.
49. Сторони, порядок укладення та форма шлюбного договору.
50. Зміст шлюбного договору.
51. Підстави, порядок та правові наслідки розірвання шлюбного договору.
52. Поняття, особливості та види зобов'язань з утримання.
53. Загальні та спеціальні підстави виникнення зобов'язань подружжя з утримання.
54. Припинення зобов'язань подружжя з утримання.
55. Договори подружжя про надання утримання, про припинення зобов'язань з утримання.
56. Поняття та правова природа недійсності шлюбу.
57. Підстави недійсності шлюбу.
58. Визнання шлюбів недійсними судом.
59. Порядок анулювання актового запису про шлюб та визнання шлюбу недійсним.
60. Правові наслідки недійсності шлюбу.
61. Визнання шлюбу неукладеним.
62. Поняття та підстави припинення шлюбу.
63. Розірвання шлюбу в судовому порядку.
64. Розірвання шлюбу в адміністративному порядку.
65. Розірвання шлюбу за заявою одного з подружжя.
66. Порядок прийняття, розгляду заяви про розірвання шлюбу, винесення постанови органом реєстрації актів цивільного стану. Визнання розірвання шлюбу фіктивним.
67. Правове значення реєстрації розірвання шлюбу.
68. Поновлення шлюбу після його розірвання.
69. Правові наслідки припинення шлюбу.
70. Підстави, порядок встановлення та припинення сепарації.
71. Правові наслідки встановлення режиму окремого проживання подружжя.
72. Походження як підстава виникнення правовідносин між батьками та дітьми.
73. Визначення походження дитини від батьків, які перебувають у шлюбі між собою.
74. Визначення походження дитини, батьки якої не перебувають у шлюбі між собою.
75. Визначення походження дитини, народженої в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій.

76. Підстави, суб'єкти та порядок судового визнання батьківства.
77. Оспорювання запису про батьківство (материнство).
78. Поняття та види особистих немайнових прав та обов'язків батьків та дітей
79. Загальна характеристика особистих немайнових прав і обов'язків батьків та дітей.
80. Здійснення батьківських прав та виконання батьківських обов'язків.
81. Особливості реалізації прав та виконання обов'язків неповнолітніми батьками.
82. Роздільне та спільне сумісне майно батьків та дітей.
83. Особливості управління майном дітей. Використання доходу від майна дітей.
84. Аліментні правовідносини батьків та дітей.
85. Обов'язок батьків утримувати повнолітніх дітей та його виконання.
86. Припинення обов'язку батьків утримувати дитину.
87. Обов'язок повнолітніх дітей утримувати батьків та його виконання.
88. Підстави, порядок та правові наслідки позбавлення батьківських прав.
89. Поновлення батьківських прав.
90. Підстави, порядок та правові наслідки відібрання дітей без позбавлення батьківських прав.
91. Особисті немайнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів.
92. Майнові правовідносини інших членів сім'ї та родичів.
93. Поняття та сутність усиновлення.
94. Умови та порядок усиновлення.
95. Підстави, порядок та правові наслідки визнання усиновлення недійсним.
96. Підстави, порядок та правові наслідки скасування усиновлення.
97. Поняття і значення опіки та піклування над дітьми.
98. Порядок встановлення опіки (піклування).
99. Права дитини, над якою встановлено опіку або піклування.
100. Права та обов'язки опікунів та піклувальників.
101. Припинення опіки та піклування над дітьми.
102. Поняття патронату над дітьми та його відмінність від інших форм влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.
103. Підстава встановлення патронату як особливої форми влаштування дітей, позбавлених батьківського піклування.
104. Поняття та правова природа договору патронату.
105. Підстави, порядок та правові наслідки зміни, припинення договору патронату, визнання його недійсним.
106. Поняття прийомної сім'ї та її значення у влаштуванні дітей, позбавлених батьківського піклування.
107. Дитячий будинок сімейного типу: поняття, значення та порядок перебування дітей.
108. Підстави, порядок та правові наслідки припинення діяльності дитячого будинку сімейного типу.
109. Види міжнародних договорів, які застосовуються до сімейних правовідносин і умови їх чинності в Україні.
110. Правила застосування колізійних норм міжнародних договорів та норм сімейного законодавства України.

111. Поняття та особливості сімейних правовідносин з іноземним елементом.
112. Види сімейних правовідносин з іноземним елементом.
113. Підстави виникнення, зміни та припинення сімейних правовідносин з іноземним елементом.
114. Колізійні питання укладення шлюбу.
115. Визнання шлюбу, зареєстрованого за межами України.
116. Правове регулювання розірвання шлюбу з іноземним елементом.
117. Реєстрація актів цивільного стану громадян України, які проживають за її межами.
118. Умови визнання актів цивільного стану, заснованих на іноземних законах, в Україні.
119. Умови, порядок та правові наслідки усиновлення з іноземним елементом.
120. Встановлення та припинення опіки і піклування над дітьми з іноземним елементом.

РЕКОМЕНДОВАНА ЛІТЕРАТУРА

I. НОРМАТИВНІ АКТИ:

1. Конституція України: станом на 1 верес. 2016 р.: відповідає офіц. тексту. Харків: Право, 2016. 82 с.
2. Загальна декларація прав людини від 10.12.1948 року. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 93. Ст. 3103.
3. Конвенція про стягнення аліментів за кордоном від 20.06.1956. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/995_425 (дата звернення: 16.01.2018).
4. Конвенція про визнання і виконання рішень стосовно зобов'язань про утримання від 02.10.1973. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/973_001 (дата звернення: 16.01.2018).
5. Конвенція ООН про права дитини від 20.11.1989 року (дата набуття чинності для України –27.09.1991 року). Зібрання чинних міжнародних договорів України. 1990 р. № 1. Ст. 205.
6. Конвенція про юрисдикцію, право, що застосовується, визнання, виконання та співробітництво щодо батьківської відповідальності та заходів захисту дітей від 19.10.1996. URL: http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/973_002 (дата звернення: 16.01.2018).
7. Конвенція про правову допомогу і відносини у цивільних, сімейних та кримінальних справах від 22.01.1993 URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/997_009 (дата звернення: 16.01.2018).
8. Конвенція про контакт з дітьми від 15.05.2003. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_659 (дата звернення: 16.01.2018).
9. Конвенція про згоду на взяття шлюбу, шлюбний вік та реєстрацію шлюбів від 10.12.1962. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_242 (дата звернення: 19.01.2018).
10. Конвенція про громадянство одруженої жінки від 29.01.1957. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_158 (дата звернення: 19.01.2018).
11. Конвенція про визнання розлучень та рішень про роздільне проживання подружжя від 01.06.1970. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_925 (дата звернення: 19.01.2018).
12. Конвенція про право, застосовуване до режимів власності подружжя від 14.03.1978 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_923 (дата звернення: 19.01.2018).
13. Конвенція про цивільно-правові аспекти міжнародного викрадення дітей від 25.10.1980 р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_188/page (дата звернення: 19.01.2018).
14. Конвенція про захист дітей та співробітництво в галузі міждержавного усиновлення від 29.05.93р. URL: http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/995_365/page (дата звернення: 19.01.2018).
15. Європейська конвенція про здійснення прав дітей від 25.01.1996. URL: http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/994_135 (дата звернення: 15.01.2018).
16. Європейська конвенція про визнання та виконання рішень стосовно опіки над дітьми та про поновлення опіки над дітьми від 20.05.1980. URL: http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/994_327 (дата звернення: 16.01.2018).

17. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права від 16.12.1966 року (дата набуття чинності для України – 23.03.1976 року). *Вісник Конституційного Суду України*. 2007. № 11.
18. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 року № 2947-III. *Відомості Верховної Ради України*. 2002. № 21–22. Ст. 135.
19. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. № 40–44. Ст. 356.
20. Цивільний процесуальний кодекс України від 18.03.2004 року № 1618-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 40–42. Ст. 492.
21. Про державну реєстрацію актів цивільного стану: Закон України від 01.07.2010 р. № 2398-VI. *Голос України* від 27.07.2010. № 137.
22. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків: Закон України від 08.09.2005 року № 2866-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 52. Ст. 561.
23. Про нотаріат: Закон України від 02.09.1993 року № 3425-XII (редакція від 11.10.2017). URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/3425-12> (дата звернення: 17.01.2018).
24. Про свободу пересування та вільний вибір місця проживання в Україні: Закон України від 11.12.2003 року N 1382. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 15. Ст. 232.
25. Про забезпечення організаційно-правових умов соціального захисту дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування: Закон України від 13.01.2005 року N 2342-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 6. Ст. 147.
26. Про виконавче провадження: Закон України від 02.06.2016 № 1404-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2016 р. № 30. стор. 5. стаття 542.
27. Про захист суспільної моралі: Закон України від 20.11.2003 року № 1296-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2004. № 14. Ст. 192.
28. Про охорону дитинства: Закон України від 26.04.2001 року № 2402-II. *Відомості Верховної Ради України*. 2001. № 30. Ст. 142.
29. Про запобігання та протидію домашньому насильству: Закон України від 7.12.2017 року № 2229-VIII. Офіційний вісник України. 2018 р., № 6
30. Про основи соціального захисту бездомних громадян і безпритульних дітей: Закон України від 02.06.2005 року N 2623 – IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2005. № 26. Ст. 354.
31. Про затвердження Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України: Наказ Міністерства юстиції України від 22.02.2012 № 296/5 (в останній редакції від 08.12.2017). URL: <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/z0282-12> (дата звернення: 17.01.2018).
32. Про затвердження Положення про порядок учинення нотаріальних дій в дипломатичних представництвах та консульських установах України: Наказ Міністерства юстиції України та Міністерства закордонних справ України від 27.12.2004 року № 142/5/310. *Офіційний Вісник України*. 2004. № 52. Ст. 3492.
33. Про затвердження Порядку здійснення добровільного медичного обстеження наречених: Постанова Кабінету Міністрів України від 16.11.2002 року № 1740. *Офіційний Вісник України*. 2002. № 47. Ст. 2128.

34. Про затвердження Порядку ведення Державного реєстру актів цивільного стану громадян: Постанова Кабінету Міністрів України від 22.08.2007 року № 1064. *Офіційний Вісник України*. 2007. № 65. Ст. 2516.
35. Про Перелік видів доходів, які враховуються при визначенні розміру аліментів на одного з подружжя, дітей, батьків, інших осіб: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.02.1993 року № 146. *Право України*. 1994. № 7 – 8.
36. Про затвердження Порядку стягнення аліментів на дитину (дітей) у разі виїзду одного з батьків для постійного проживання в іноземній державі, з якою не укладено договір про подання правової допомоги: Постанова Кабінету Міністрів України від 19.08.2002 року № 1203. *Офіційний Вісник України*. 2002. № 34.
37. Про затвердження Правил державної реєстрації актів громадянського стану в Україні: Наказ Міністерства юстиції України від 18.10.2000 року № 52/5. *Офіційний Вісник України*. 2000. № 42. Ст. 205.
38. Про затвердження Правил внесення змін до актових записів цивільного стану, їх поновлення та анулювання: Наказ Міністерства юстиції України від 12.01.2011 № 96/5. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 4. Т. 2. Ст. 939.
39. Про затвердження Положення про прийомну сім'ю: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 року № 565. *Офіційний Вісник України*. 2002. № 18. Ст. 926.
40. Про затвердження Положення про дитячий будинок сімейного типу: Постанова Кабінету Міністрів України від 26.04.2002 року № 564. *Офіційний Вісник України*. 2002. № 18. Ст. 925.
41. Про затвердження Порядку провадження органами опіки та піклування діяльності, пов'язаної із захистом прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 року № 866. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 76. Ст. 2561.
42. Про затвердження Типового положення про комісію з питань захисту прав дитини: Постанова Кабінету Міністрів України від 24.09.2008 року № 866. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 76. Ст. 2561.
43. Про затвердження Порядку провадження діяльності з усиновлення та здійснення нагляду за дотриманням прав усиновлених: Постанова Кабінету Міністрів України від 08.10.2008 року № 905. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 79. Ст. 2660.
44. Про затвердження Порядку розгляду заяв про зміну імені (прізвища, власне імені, по батькові) фізичної особи: Постанова Кабінету Міністрів України від 11.07.2007 року № 915. *Офіційний Вісник України*. 2007. № 52. Ст. 2115.
45. Про затвердження Переліку захворювань, за наявності яких особа не може бути усиновлювачем: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 20.08.2008 року № 479. *Офіційний Вісник України*. 2008. № 82. Ст. 2784.
46. Про затвердження Переліку захворювань, які дають право на усиновлення хворих дітей без дотримання строків перебування на обліку в центральному органі виконавчої влади, до повноважень якого належать питання усиновлення та захисту прав дітей, а також до досягнення дитиною п'яти років: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 27.12.2011 № 973. *Офіційний Вісник України*. 2012. № 19. Ст. 89.
47. Про затвердження Порядку вибуття дітей із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й соціального захисту дітей, до

- сімейних форм виховання: Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 02.02.2007 року № 302/80/49. *Офіційний Вісник України*. 2007. № 17. Ст. 685.
48. Про порядок та умови прийому громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину в Україні, для подання ними справ: Наказ Міністерства соціальної політики від 17.11.2011 № 445. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 97. Ст. 183.
49. Про затвердження Правил опіки та піклування: Наказ Державного комітету України у справах сім'ї та молоді, Міністерства освіти України, Міністерства охорони здоров'я України, Міністерства праці та соціальної політики України від 26.05.1999 року № 34/166/131/88. *Офіційний Вісник України*. 1999. № 26.
50. Про затвердження Порядку вибуття дітей із закладів для дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, й соціального захисту дітей, до сімейних форм виховання: Наказ Міністерства України у справах сім'ї, молоді та спорту, Міністерства освіти і науки України, Міністерства охорони здоров'я України від 02.02.2007 року № 302/80/49. *Офіційний Вісник України*. 2007. № 17. Ст. 685.
51. Про порядок та умови прийому громадян України, які проживають за межами України, та іноземців, які бажають усиновити дитину в Україні, для подання ними справ: Наказ Міністерства соціальної політики від 17.11.2011 № 445. *Офіційний Вісник України*. 2011. № 97. Ст. 183.
52. Про затвердження Типового положення про будинок дитини: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 18.05.1998 року № 123. *Офіційний Вісник України*. 1998. № 23.
53. Про затвердження Положення про дитячі будинки і загальноосвітні школи - інтернати для дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування: Наказ Міністерства освіти і науки України, Міністерства соціальної політики України від 10.09.2012 № 995/557. *Офіційний Вісник України*. 2012. № 76. Ст. 187.
54. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційними поданнями Служби безпеки України, Державного комітету нафтової, газової та нафтопереробної промисловості України, Міністерства фінансів України щодо офіційного тлумачення положень пункту 6 статті 12 Закону України «Про соціальний і правовий захист військовослужбовців та членів їх сімей», частин четвертої і п'ятої статті 22 Закону України «Про міліцію» та частини шостої статті 22 Закону України «Про пожежну безпеку» (справа про офіційне тлумачення терміна «член сім'ї») № 5-рп/99 від 03.06.1999 року. *Офіційний Вісник України*. 1999. № 24.
55. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремого положення частини другої статті 211 Сімейного кодексу України (справа про різницю у віці між усиновлювачем та дитиною) № 3-рп/2009 від 03.02.2009 року. *Офіційний Вісник України*. 2009. № 11. Ст. 341.
56. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням 50 народних депутатів України щодо офіційного тлумачення окремих положень

- частини 1 статті 4 Цивільного процесуального кодексу України (справа про охоронюваний законом інтерес) N 18-рп/2004 від 01.12.2004 року. *Офіційний Вісник України*. 2004. № 50. Ст. 3288.
57. Рішення Конституційного Суду України у справі за конституційним зверненням приватного підприємства „ІКІО“ щодо офіційного тлумачення положення частини першої статті 61 Сімейного кодексу України № 1-8/2012 від 19 вересня 2012 року. *Офіційний Вісник України*. 2012. № 75. Ст. 3038.
58. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 21.12.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про право на шлюб, розірвання шлюбу, визнання його недійсним та поділ спільного майна подружжя». *Вісник Верховного Суду України*. 2008. № 1.
59. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 15.05.2006 року «Про застосування судами окремих норм Сімейного кодексу України при розгляді справ щодо батьківства, материнства та стягнення аліментів». *Вісник Верховного Суду України*. 2006. № 7.
60. Постанова Пленуму Верховного Суду України від 30.03.2007 року «Про практику застосування судами законодавства при розгляді справ про усиновлення і про позбавлення та поновлення батьківських прав». *Вісник Верховного Суду України*. 2007. № 5.
61. Андрущенко Т. С. Особливості встановлення нотаріусом суб'єктного складу аліментного договору. *Порівняльно-аналітичне право*. 2015. № 3. С. 61–64.
62. Андрущенко Т. С. Процедура нотаріального посвідчення аліментних договорів: автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2015. 18 с.
63. Бобрик В. І. Правова охорона сімейного життя за Сімейним кодексом України. Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ України. 2002. № 3. С. 41–45.
64. Ворожейкин Е. М. Семейные правоотношения в СССР. Москва: Юрид. лит., 1972. 336 с.
65. Войнаровська О. Фактичні шлюбні відносини як одна з форм співжиття жінки та чоловіка. *Юридична Україна*. 2015. № 3. С. 44–54.
66. Ганкевич О. М. Судочинство у справах про визнання батьківства, материнства та його оспорування : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2015. 20 с.
67. Ганкевич О. М. Судочинство у справах про визнання батьківства, материнства та його оспорування : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Івано-Франківськ, 2015. 229 арк.
68. Глиняна К. М. Правове регулювання розлучення за сімейним законодавством України: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право». Одеса, 2006. 20 с.
69. Гонгало Б. М. Брачный договор. Комментарий семейного и гражданского законодательства. : [3-е изд., перераб. и доп.]. Москва : Статут, 2006. 128 с.

70. Гопанчук В. С. Позбавлення батьківських прав: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право». Київ, 1991. 19 с.
71. Гражданский кодекс Франции (Кодекс Наполеона) / пер. с франц. В. Захватаев / отв. ред. А. Довгерт. Киев: Истина, 2006. 1008 с.
72. Гражданское уложение Германии / науч. редакторы А. Л. Маковский и др., пер. с нем. 2-е изд., доп. Москва: Волтерс Клувер, 2006. 816 с.
73. Гузь Л.Е. Гражданско-правовая защита судом прав и интересов несовершеннолетних. Харьков: Харьков юридический, 2004. Кн. 1. 436 с.
74. Гузь Л. Є. Захист прав та інтересів дітей (правовий аспект). Харків: Фактор, 2011. 464 с.
75. Гуменюк О. І. Особисті немайнові права, що забезпечують індивідуалізацію учасників цивільних правовідносин : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2011. 20 с.
76. Давидова Н. О. Інститу шлюбу в американському праві. Форум права. 2012. № 1. С. 228 – 233.
77. Давидова Н. О. Особисті немайнові права : навч. посіб. для студ. ВНЗ. - Київ: Ін Юре, 2008. 159 с.
78. Давидова Н. О. Принципи особистих немайнових прав фізичної особи. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки.* 2004. № 60–62. С. 31–33.
79. Дворецкий В. Р. Всё о брачном договоре. Москва: ГроссМедиа: РОСБУХ, 2008. 96 с.
80. Дзиба Р. А. Равноправие супругов – основной принцип советского семейного права. – Казань, изд-во Казан. ун-та, 1972. 84 с.
81. Дзера І. О. Сімейне право України: підруч. / За ред. В. С. Гопанчука. Київ: Істина, 2002. 342 с.
82. Довгерт А. С. Втілення правових ідей у сфері особистого немайнового права в новий ЦК України (До п'ятої річниці ЦК України). *Теоретико-методологічні підходи до розуміння приватного права в умовах правової держави.* – С. 11 - 17.
83. Дронова Ю.А. Что нужно знать о суррогатном материнстве. Москва: Издательский дом «Городец», 2007. 112 с.
84. Дякович М.М. Сімейне право: навч. посіб. Київ: Правова єдність, 2009. 512 с.
85. Дякович М. М. Особливості охорони й захисту нотаріусом майнових прав й інтересів батьків і дітей. *Право і суспільство.* 2015. № 3. Ч. 3. С. 71–75.
86. Дякович М. М. Охорона і захист сімейних прав та інтересів нотаріусом: моногр. Київ: Істина, 2014. 520 с.
87. Д'ячкова Н.А. Опіка як спосіб охорони майнових прав фізичних осіб : автореф. дис. на здобуття ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право ; міжнародне приватне право». Київ, 2006. 21 с.
88. Ершова Н. М. Опекa, попечительство, усыновление. Москва, 1984. 109 с.
89. Єфіменко Л. В. Правове регулювання відносин за участю інших, крім батьків та дітей, членів сім'ї та родичів. *Юридична Україна.* 2015. № 4–5. С. 26–54.
90. Єфіменко Л. В. Правовідносини за участю інших членів сім'ї та родичів як форма реалізації права на сім'ю. *Бюлетень Міністерства юстиції України.* 2015. № 3 (161). С. 51–55.

91. Індиченко С. П. Зміст та підстави виникнення батьківських прав. *Міжвідомчий науковий збірник: Проблеми правознавства*. Випуск 22. Київ: Вид-во КДУ, 1972. С. 77 – 80.
92. Ильина О. Ю. Интересы ребенка в семейном праве Российской Федерации. Москва: Издательский Дом «Городец», 2006. 192 с.
93. Ильина О. Ю. Права отцов: де-юре и де-факто. Москва: Издательский дом «Городец», 2007. 192 с.
94. Євко В. Ю. Право дитини жити та виховуватися у родині. *Вісник Університету внутрішніх справ*. Спецвипуск. 2000. С. 215 - 218.
95. Жилинкова И. В. Право собственности супругов : монография. Харьков : Ксилон, 1997. 236 с.
96. Жилинкова И. В. Брачный договор. Харьков : Ксилон, 2005. 174 с.
97. Жилинкова И. В. Правовой режим имущества членов семьи: монография. Харьков : Ксилон, 2000. 398 с.
98. Жилінкова І. В. Проблеми правового режиму майна членів сім'ї : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня д-ра юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес ; сімейне право ; міжнародне приватне право». Харків, 2000. 39 с.
99. Жилинкова И. В. Расторжение брака. Харьков : Ксилон, 2006. 88с.
100. Забезпечення прав дітей в Україні. Охорона материнства та дитинства : матеріали парламентських слухань у Верховній Раді України 7 червня 2005 року / Верховна Рада України, Комітет з питань охорони здоров'я, материнства та дитинства. Київ: Парламентське вид-во, 2005. 160 с.
101. Забезпечення прав та обов'язків дітей і батьків у процесі навчання : держ. правові та нормат. док. / упоряд. С. О. Лесковець. Харків: Торсінг плюс, 2009. 367 с.
102. Захист прав дітей у цивільному судочинстві. Судові рішення : практ. посіб. / Нац. шк. суддів України; за заг. ред. ректора Нац. шк. суддів України, д-ра юрид. наук, проф., чл.-кор. Нац. акад. прав. наук України В.Т. Маляренка. Київ: Знання України, 2012. 199 с.
103. Казаков С. В. Алиментные отношения. Москва: ГроссМедиа, 2005. 256 с.
104. Калітенко О. М. Особисті відносини подружжя та відносини подружжя стосовно їх майна : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2001. 20 с.
105. Карпенко О. І. Правові засади утримання та виховання дітей-сиріт і дітей, позбавлених батьківського піклування : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2002. 20 с.
106. Кашперська Т.Ц. Окреме провадження у справах про встановлення фактів, що мають значення для охорони сімейних прав та інтересів: дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2015. 194 арк.
107. Кидалова А. Особисті немайнові права та обов'язки батьків і дітей: характеристика їх окремих видів. *Право України*. 2003. - № 5.
108. Коробцова Н. В. Систематизація законодавства у сфері особистих немайнових прав людини. *Предпринимательство, хозяйство и право*. 1999. № 10. С.56 - 58.
109. Кохановська О. Поняття та види особистих немайнових прав у цивільному праві України. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. № 84. С. 7 - 10.

110. Кохановська О. Особисті немайнові права фізичних осіб як інститут цивільного права України. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2010. № 85. С. 4–6.
111. Кохановська О. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування фізичної особи як уособлення захисту прав і основних свобод людини в сучасній Україні. *Вісник Київського національного університету ім. Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2011. № 86. С. 7–10.
112. Круглова О. О. Обов'язкова вакцинація: порушення особистих немайнових прав фізичної особи. *Форум права*. 2011. № 1. С. 537–541.
113. Лісніча Т. В. Захист особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування фізичної особи (право на життя, здоров'я, свободу та особисту недоторканність): автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2007. 20 с.
114. Лісніча Т. В. Право на ім'я як особисте немайнове право фізичної особи. *Наше право*. 2005. № 2. С. 75–80.
115. Левківський Б. К. Особисті немайнові права та обов'язки членів сім'ї : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ. 20 с.
116. Левківський Б. К. Врегулювання немайнових правовідносин подружжя за сімейним законодавством України та Російської Федерації. *Актуальні проблеми права: теорія і практика*. Луганськ, 2002. №3. С. 93–96.
117. Левковський Б. К. Правовые аспекты защиты семьи и детства в Украине. Одесса: СМІЛ, 2002. 280 с.
118. Лепех С.М. Сімейне право України: навч. посіб. Львів: Вид. центр ЛНУ ім. І. Франка, 2010. 316 с.
119. Липець Л. В. Врегулювання шлюбних та подібних відносин законом та договором : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. К., 2009. 20 с.
120. Липець Л. В. Особисті немайнові відносини подружжя, як можливий об'єкт шлюбного договору. *Право України*. 2009. № 1. С. 130–140.
121. Липець Л. В. Сепарація (режим окремого проживання) подружжя в Україні і світі. *Юридична наука*. 2015. № 7. С. 26–40.
122. Логвінова М. В. Цивільна та сімейно-правова відповідальність батьків (осіб, які їх замінюють) за правопорушення, вчинені неповнолітніми : моногр. Івано-Франківськ: Прикарп. нац. ун-т ім. Василя Стефаника, 2009. 206 с.
123. Майданик Р.А. Договори про утримання подружжя та дітей. Аномалії в цивільному праві України: навч. - практ. посіб. / відп. ред. Р.А.Майданик. Київ: Юстініан, 2007. 912 с.
124. Мазур О. С. Сімейне право України : навч. посіб. для дистанц, навч. Київ: Університет "Україна", 2005. 116 с.
125. Малюга Л. В. Особисті немайнові права фізичних осіб в цивільному праві: теоретичні основи та проблеми правового забезпечення : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / НАН України, Інститут держави і права ім. В.М.Корецького. К., 2004. 22 с.
126. Малюга Л. В. Проект нового Цивільного кодексу України й особисті немайнові права в цивільному праві. *Часопис Київського університету права*. 2002. №3. С.45–50.
127. Матвеева Н.А. Сравнительное брачное право России, Украины и Беларуси :учеб. пособ. Москва: Юрлитинформ, 2008. 216 с.

128. Михеева Л. Ю. Опекa и попечительство : Теория и практика / под ред. Р. П. Москва: Волтерс Клувер, 2004. 368 с.
129. Мельник М. Б. Правова природа та сутність майнових інтересів дитини при припиненні права на аліменти у зв'язку із набуттям у власність нерухомого майна. *Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія «Юриспруденція»*. 2015. № 15. С. 43–46.
130. Мельниченко О. В. Поділ майна подружжя за законодавством України та країн Європейського Союзу : автореф. дис. на здоб. наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2015. 18 с.
131. Менджул М. В. Надання права на шлюб особам, що не досягли шлюбного віку: окремі проблеми. *Вісник Вищої ради юстиції*. 2013. № 2 (14). С. 149 – 157.
132. Менджул М. В. До проблеми принципу рівності в правовому регулюванні сімейних відносин: матеріали V Міжнародн. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів „Закарпатські правові читання”, (м. Ужгород, 25 - 26 квітня 2013 р.) / М-во освіти і науки України, Закарпат. держ. ун-т. Ужгород, 2013. С. 243–245.
133. Менджул М. В. Порядок усиновлення іноземцями дитини, яка є громадянином України: окремі проблеми. *Порівняльно-аналітичне право*. 2014. № 1. С. 91–94.
134. Менджул М. В. Виконання обов'язку по утриманню інших членів сім'ї та родичів в Україні : матеріали X Міжнародної наукової Internet-конференції студентів та молодих вчених „Від громадянського суспільства – до правової держави” (м. Харків, 25 квітня 2014 р.) / ХНУ імені В.Н. Каразіна. Харків, 2014 С. 217–221.
135. Менджул М. В. Порядок розірвання шлюбу з іноземними громадянами в Україні: окремі аспекти : матеріали VI Міжнародн. наук.-практ. конф. молодих учених та студентів „Закарпатські правові читання”, (м. Ужгород, 25 - 27 квітня 2014 р.) / М-во освіти і науки України, УжНУ. Ужгород, 2014. Т. 2. С. 112–117.
136. Мироненко В. П. Сімейне право України : підручник / В. П. Мироненко, С. А. Пилипенко ; заг. ред. В. П. Мироненко. Київ: "Правова єдність", всеукраїнська асоціація видавців, 2008. 477 с.
137. Мироненко В. П. Відповідальність батьків за неналежне виховання дітей за сімейним та цивільним законодавством України: дис. канд. юрид. наук: 12.00.03 / КНУТШ. Київ, 2000. 193 с.
138. Морозова С. Є. Розвиток опіки та піклування у цивільному законодавстві / Еволюція цивільного законодавства України : проблеми теорії і практики : кол. монографія / за ред. Я. М. Шевченко. Київ : Юридична думка, 2007. 340 с.
139. Научно-практический комментарий Семейного кодекса Украины / Под. ред. Ю. С. Червоного. Київ: Истина. 2003. 520 с.
140. Нечаева А. М. Правонарушения в сфере личных семейных отношений. Москва: Наука, 1991. 238 с.
141. Нечаева А. М. Споры о детях. Москва: Юрид. лит., 1989. 160 с.
142. Німак М. Процесуально-правова природа справ, що виникають із шлюбних правовідносин / М. Німак // *Вісник Львівського університету. Серія юрид.* 2009. Вип. 49. С. 130-137.

143. Новохатська Я. В. Правове регулювання майнових відносин подружжя (порівняльно-правовий аспект) : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2006. 20 с.
144. Оніщенко О.В. Сімейне право: навч. посібник. Київ: НАУ-друк, 2009. 111 с.
145. Ольховик Л. А. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2006. 21 с.
146. Ольховик Л. А. Особисті немайнові права дитини за цивільним законодавством України : монографія. Одеса: Видавець Букаєв В.В., 2009. 174 с.
147. Ольховик Л. А. Право дитини на громадянство. *Актуальні проблеми політики. Зб. наук. праць.* Вип. 27. 2005. С. 206 – 211.
148. Попов Г. В. Діяльність органів прокуратури у сфері захисту прав дітей : [монографія] / Г. В. Попов. - К. : Алерта, 2012. - 166 с.
149. Посикалюк О. О. Особисті немайнові права фізичних осіб в романській, германській, англо-американській системах приватного права: монографія. Київ: НДІ приват. права і підприємництва НАПрН України, 2011. 204 с.
150. Пунда О. О. Особисті немайнові права, що забезпечують природне існування людини, у цивільному праві України : автореф. дис. д-ра юрид. наук : 12.00.03. Одеса, 2011. 39 с.
151. Пчелинцева Л. М. Семейное право России : учеб. для вузов. 5-е изд., перераб. Москва: Норма, 2007. 704 с.
152. Рабинович Н. В. Личные и имущественные отношения в советской семье. Львов: Изд-во Ленингр. гос. ун-та., 1952. 160 с.
153. Резнік Г. О. Особисті немайнові права дитини (цивільно-правовий та сімейно-правовий аспекти) : моногр. / за наук. ред. О. Д. Крупчана. Київ: НДІ приват. права і підприємництва імені академіка Ф. Г. Бурчака НАПрН України, 2015. 192 с.
154. Ромовська З. В. Права та обов'язки батьків і дітей. Львів: Вища школа; Вид-во при Львів. ун-ті, 1975. 147 с.
155. Ромовська З.В. Сімейний кодекс України : науково-практичний коментар. 3-тє вид., перероб. і доп. Київ: Правова єдність, 2009. 432 с.
156. Ромовська З. В. Сімейне законодавство України : посібник / З. В. Ромовська, Ю. В. Черняк. Київ: Прецедент, 2006. 96 с.
157. Ромовська З. В. Українське цивільне право. Загальна частина. Академічний курс : підручник. 2-ге вид., доп. Київ: КНТ, 2009. 594 с.
158. Савченко Л.А. Особисті права та обов'язки батьків і дітей за сімейним законодавством України : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Київ, 1997. 27 с.
159. Самойленко В. М. Цивільне та сімейне право України : навч. посібник. Харків: Юрsvіт, 2007. 460 с.
160. Свердлов Г. М. Охрана интересов детей в советском семейном и гражданском праве. Москва, Изд-во АН СССР, 1955. 160 с.
161. Сімейне право України : підручник / за ред. С.Б. Булеци, В.Г. Фазикоша. Київ: Знання, 2015. 375 с.
162. Сімейне право: підручник / ред. В.І.Борисова, І.В.Жилінкова; Нац. ун-т "Юрид. акад. України ім. Ярослава Мудрого". 4-те вид., переробл. і допов. Харків: Право, 2012. 320 с.

163. Сімейне право України : навч. посібник для студ. юрид. вузів і фак. / ред. О. В. Дзера. Київ: Вентурі, 1997. 272 с.
164. Сімейне право України : підруч. для студ. вищ. навч. закл. / ред. Ю. С. Червоний. Київ: Істина, 2004. 400 с.
165. Сімейне право України у схемах : навч. посібник / В. І. Бобрик [и др.]. Київ: Атіка, 2005. 160 с.
166. Сімейне право : нотаріат. Адвокатура. Суд: Науково-практ. посіб.: У 2 кн. з інформ. дод. на лазер. носії / заг. ред. С. Я. Фурса. Київ: Видавець Фурса С.Я. 2005, Кн. 1. 894 с.
167. Сімейне право України: підручт / За. ред. В.С. Гопанчука Київ: Істина, 2002. 304 с.
168. Сімейне право України : підручник / за заг. ред. проф. Т. В. Боднар та О. В. Дзери. Київ: Юрінком Інтер, 2016. 519 с.
169. Сімейне право : підручник / за заг. ред. канд. юрид. наук, проф. В. А. Кройтора та канд. юрид. наук, доц. В. Ю. Євко. - Харків : ХНУВС, 2016. 511 с.
170. Семидеркин Н. А. Создание первого брачно-семейного кодекса: Учеб. пособие. Москва: Изд-во МГУ, 1989. 96 с.
171. Стан дотримання прав дітей національних меншин в Україні: соціологічний вимір. Результати пілотного дослідження / заг. ред. І. О. Жданов. Київ: Фонд "Відкрита політика", 2009. 52 с.
172. Стефанчук Р. О. Особисті немайнові права фізичних осіб у цивільному праві (поняття, зміст, система, особливості здійснення та захисту). Хмельницький : Видавництво Хмельницького ун-ту управління та права, 2007. 626 с.
173. Стефанчук Р. О., Стефанчук М. О. Право на ім'я фізичних осіб: поняття, юридична природа та межі реалізації. *Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки*. Випуск 17. Київ: Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2002. С. 204 - 210.
174. Стефанчук М. О. Обмеження особистих немайнових прав, що забезпечують природне існування особи. *Вісник Хмельницького інституту регіонального управління та права*. 2002. № 2. С. 88 – 90.
175. Стефанчук Р. О. Система особистих немайнових прав фізичних осіб в сфері сімейних відносин: до питання вдосконалення. *Університетські наукові записки*. 2006. № 2 (18). С 107 - 111.
176. Сулова О. І. Захист прав жінок та дітей судовими та правоохоронними органами в Україні / за заг. ред. Христової Г. О. Київ: Тютюкін, 2010. 335 с.
177. Тарусина Н. Н. Семейное право : учеб. пособ. Москва : «Проспект», 2001. 144 с.
178. Туманова Л.В. Защита семейных прав в Европейском Суде по правам человека. Москва: Издательский дом «Городец», 2007. 208 с.
179. Устименко Н. В. Таємниці особистого життя людини та їх цивільно-правова охорона : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2001. 20 с.
180. Ульяненко О. О. Шлюбний договір у сімейному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Київ, 2003. 22 с.
181. Федюк Л. В. Система особистих немайнових прав у цивільному праві : автореф. дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Київ, 2006. 16 с.

182. Федюк Л. В. Класифікація особистих немайнових прав у цивільному праві. *Право України*. 2005. №6. С. 95–98.
183. Функ Я. И. Брачный договор. Имущественные отношения супругов, их участие в хозяйственных обществах и товариществах. Минск, 2003. 160 с.
184. Чернооченко С. І. Особисті немайнові права, які забезпечують соціальне існування фізичних осіб в Україні : автореф. дис. канд. юрид. наук: 12.00.03. Харків, 2000. 18 с.
185. Чурпіта Г. В. Еволюція правового регулювання захисту сімейних прав та інтересів в порядку непозовного цивільного судочинства. *Митна справа*. 2015. № 4 (100). Ч. 2. С. 78–84.
186. Чурпіта Г. В. Співвідношення способів судового захисту сімейних і цивільних прав та інтересів. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія «Право»*. 2015. № 34. Т. 1. С. 125–128.
187. Чурпіта Г. В. Суб'єктивні сімейні права та охоронювані законом інтереси як об'єкт судового захисту. *Науковий вісник Національної академії внутрішніх справ*. 2015. № 3. С. 130–136.
188. Шимон С. І. Сімейне право : навч. посіб. Київ: НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2011. 260 с.
189. Щеренко М. В. Имущественные отношения в гражданском и официальном браке. Москва: Информцентр XXI века, 2005. 52 с.
190. Явор О. А. Функції шлюбного контракту в сімейному праві України : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право і цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». Харків, 1996. 14 с.

Для нотаток

Для нотаток

Сімейне право
Методичний посібник
для студентів зі спеціальності «Правознавство»
(відповідно до вимог Болонського процесу)

Коректура Алексєєва Т.М
Технічна редакція
та комп'ютерна верстка Фоменко Я.Я.

Підписано до друку 18.02.2018 р.
Умов. друк. арк.: 3,48

**Редакційно-видавничий відділ ДВНЗ «УжНУ»,
88015, Україна, м.Ужгород, вул. Заньковецької, 89А
тел. (0312)66-20-51**

